

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
Кафедра теорії і методики початкової освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «Розвиток діалогічного мовлення учнів початкових класів
на уроках української мови засобом групової взаємодії»

Виконала:

студентка 2 курсу 60М2-ПО групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Малишок Катерина Олексіївна

Науковий керівник: доктор педагогічних
наук, доцент Вишник Олена Олександрівна

Допущено до захисту

«__» _____ 2023 р.

Завідувач кафедри

Дата захисту «__» _____ 2023 р.

Оцінка _____

Підпис членів ЕК:

Глухів 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ.	9
1.1. Розвиток діалогічного мовлення молодших школярів як актуальна педагогічна проблема.	9
1.2. Особливості формування діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку	16
1.3. Групова взаємодія як чинник формування діалогічного мовлення учнів початкових класів.	22
Висновки до першого розділу	28
РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБОМ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ	31
2.1. Типологія вправ для формування діалогічного мовлення молодших школярів на уроках української мови в умовах групової взаємодії.	31
2.2. Організація емпіричного дослідження та аналіз отриманих даних.	43
2.3. Методичні рекомендації щодо розвитку діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку засобом групової взаємодії на уроках української мови.	57
Висновки до другого розділу.	66
ВИСНОВКИ	69

	3
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена розвитком тенденцій в початковій освіті, у зв'язку із важливістю здійснення мовної освіти учнів початкових класів на інноваційній основі; недостатньою розробленістю теоретико-методичних аспектів цієї проблеми; рівнем підвищення вимог до якості мовної освіти учнів початкових класів; тим статусом, який діалогічне мовлення займає в методиці вивчення української мови.

Згідно положень концепції Нової української школи, одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти є формування комунікативної компетентності особистості.

У новому Державному стандарті мета початкової освіти зазначається як «всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей і наскрізних умінь, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості й допитливості» [11]. У даному формулюванні особливе значення набуває усвідомлення наукових положень та практичного досвіду забезпечення групової взаємодії під час розвитку діалогічного мовлення у початковій школі.

Сформульований характер діяльності забезпечує формування в учнів тих умінь, які визначені новим Державним стандартом початкової освіти як наскрізних: «уміння висловлювати власну думку усно й письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми» [11].

Діалогічне мовлення у науковій літературі зазначається як «комунікативний акт, у якому має місце зміна ролей мовця і слухача. Він відбувається в певній ситуації спілкування і є її продуктом. Ситуація спілкування охоплює обстановку, в

якій відбувається розмова, стосунки між співрозмовниками, мовленнєве спонування і процес діалогізування» [13, с.38].

У межах мовного процесу кожен з співрозмовників висловлюється по черзі і як мовець, і як слухач. Отже, діалог - це така форма мовлення, під час якої відбувається безпосередній обмін пов'язаних та зумовлених між собою висловлювань.

Діалогічне мовлення здійснює такі комунікативні функції як: повідомлення інформації; обмін судженнями або думками; пропозиції, прийняття або неприйняття запропонованого; обґрунтування власної точки зору. Кожна із запропонованих функцій має свої характерні мовні засоби і є доміантною у відповідному типі діалогу.

Слід зазначити, що діалогічне мовлення, загалом як і будь-який інший вид мовленнєвої діяльності, є завжди мотивованим. Однак, в умовах навчальної діяльності мотив виникає не завжди, дуже рідко. Внаслідок цього для успішної організації ділового мовлення молодших школярів необхідно створити такі проблемні ситуації, які спонукали б їх до ефективного ведення діалогу. У даному плані важливого значення набуває засіб групової взаємодії.

Запропонований тип навчання відбувається у зоні найближчого розвитку дитини, це орієнтування навчального процесу на допустимі можливості учня а також на їх реалізацію. Навчальну інформацію повідомляють не для репродуктивного відтворення, а у процесі навмисно організованої різносторонньої діяльності. Інакше кажучи, у процес навчання вноситься особистісний і діяльнісний акценти, які наймовірно важливі під час процесу розвитку діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку [20, с.3].

Значущість групового навчання як діяльнісного метода значною мірою зросла в сучасному світі. В навчальній літературі часто можна зустріти рекомендації щодо використання групової взаємодії на уроці української мови,

зазначається ефективність її використання для вирішення великого кола різноманітних задач.

Слід зазначити, що групова навчальна діяльність — це форма організації навчання в малих групах учнів, об'єднаних загальною навчальною метою при опосередкованому керівництві вчителем і в співпраці з учнями [20, с.10].

Варто зазначити, що одне із найважливіших комунікативних умінь школяра — уміння вести діалог, підтримувати його, оскільки вважається, що діалогічне спілкування учнів під час вирішення навчальних завдань або виконання вправ «оживляє пізнавальний процес, активізує розумові процеси, формує мислячу особистість, скорочує кількість помилок у письмовому мовленні школярів» [27, с.177].

Науковці вважають, що одним із дидактичних завдань вчителів нової української початкової школи є формування діалогічної компетенції молодших школярів, інакше кажучи, здатності встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими дітьми у діалозі, а саме - здатності бути компетентним як у говорінні, так і в слуханні [22;25;28].

Сучасні педагоги основою навчання неодмінно вважають розвиток мовлення учнів. Даній проблемі у науково-методичній літературі завжди приділяється значна увага, але поодинокі питання і на сьогоднішній день продовжують залишатися вирішеними не у повному обсязі. Окремо можна зазначити, що в умовах оновлення змісту сучасної початкової освіти, впровадження концептуальних засад нової української школи, значної актуальності набирає проблема розвитку діалогічного мовлення учнів молодших класів засобами групової взаємодії.

Найчастіше вчителі використовують незначну кількість засобів для успішного розвитку комунікативної компетенції учнів початкових класів, застосовують «штучний» матеріал, що взагалі не зацікавлює учнів брати участь у процесі спілкування. Все це з рештою може призвести до мінімізації формування діалогічного мовлення у школярів. Внаслідок цього, питання щодо становлення

діалогічних умінь та навичок, використовуючи різноманітні засоби групової взаємодії, є дуже актуальним для навчального процесу в сучасній початковій школі.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є процес розвитку діалогічного мовлення молодших школярів на уроках української мови.

Предметом дослідження є засоби групової взаємодії у формуванні діалогічного мовлення учнів початкових класів на уроках української мови.

Мета даної роботи – теоретично обґрунтувати систему засобів групової взаємодії для розвитку діалогічного мовлення молодших школярів на уроках української мови.

Завдання дослідження були сформульовані відповідно до поставленої мети:

- проаналізувати стан дослідження проблеми розвитку діалогічного мовлення молодших школярів;
- охарактеризувати особливості розвитку діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку засобами групової взаємодії;
- обґрунтувати роль засобів групової взаємодії у формуванні діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку на уроках української мови;
- розробити методичні поради щодо розвитку діалогічного мовлення учнів 1 – 4 класів засобами групової взаємодії в процесі вивчення української мови.

Для вирішення поставлених завдань використовуються наступні **методи дослідження**: а) теоретичні - дослідження та аналіз психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури з дослідження, прогнозування та моделювання навчальної діяльності;

б) емпіричні - цілеспрямоване педагогічне спостереження та аналіз уроків,

анкетування та бесіди з учнями, узагальнення передового педагогічного досвіду, навчальні експерименти, методи математичної обробки експериментальних даних.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні історіографії досліджуваного питання та теоретичних положень щодо розвитку діалогічного мовлення молодших школярів шляхом групової взаємодії, а також у розкритті особливостей формування діалогічного мовлення учнів на уроках української мови, використовуючи систему вправ в умовах групової взаємодії для формування діалогічного мовлення молодших школярів під час навчання української мови та вирішення проблем в умовах оновлення вітчизняної системи освіти.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його матеріал може бути використаний для подальших наукових досліджень, у процесі підготовки навчальних посібників і методичних рекомендацій, у практичній роботі вчителя загальноосвітньої школи та сучасного вчителя початкової школи, а також майбутніх учителів, щоб підготувати інформацію з методики викладання української мови та під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження:

1. Ключові положення та результати дослідження обговорювалися на XII Міжнародній інтернет-конференції молодих вчених та студентів «Глухівські наукові читання - 2022. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук».

2. РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБОМ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ. Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-методичного семінару (16 листопада 2023 року, м. Глухів) / за заг. ред. Ольги Вишник. Глухів, 2023. 220 с. С. 98-99

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які містять параграфи та висновки, загальних висновків, списку використаних джерел та практично орієнтованих додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ.

1.1. Розвиток діалогічного мовлення молодших школярів як актуальна педагогічна проблема.

Однією з актуальних і важливих проблем навчально-виховного процесу є проблема розвитку діалогічного мовлення на уроках української мови в молодших класах. В сучасному суспільстві проблема розвитку комунікативних умінь та умінь спілкування між собою та з дорослими є найбільш актуальною і замало вивченою та науково обґрунтованою.

Діалогічне мовлення – це комунікативний акт, у якому має місце зміна ролей мовця і слухача. Він відбувається в певній ситуації спілкування і є її продуктом. Ситуація спілкування охоплює обстановку, в якій відбувається розмова, стосунки між співрозмовниками, мовленнєве спонукання і процес діалогізування» [13, с.38].

Проблема діалогічного мовлення, а також культура діалогу знайшли своє роз'яснення в працях таких вітчизняних і зарубіжних учених - М. Бахтіна, Т. Винокур, П. Дудика, Е. Палихати, Г. Сагач, В. Сухомлинського, Н. Шведової та інших.

Проблема розвитку особистості, яка вільно володіє та спілкується українською мовою, нині значно пов'язана із проблемами сучасної комунікації, коли спілкування між особистостями поступається місцем спілкуванню в різноманітних інтернет мережах, з застосуванням уже готового (підібраного) набору запропонованих висловів та картинок, котрі спричиняють помітні труднощі у формулюванні своїх власних суджень, а також, здатні порушувати комунікативні зв'язки. Дане питання знайшло своє відображення у нормативних освітянських документах. Одним із головних положень нового Державного

стандарту початкової школи є формування у школярів комунікативних навичок, діалогічних умінь, оволодіння якими дозволяє учням стати активними учасниками начального процесу [11].

Головною особливістю діалогу є чергування в говорінні одного співрозмовника з прослуховуванням і подальшим говорінням іншого. Діалогічна мова зазвичай виникає в конкретних ситуаціях та здатна супроводжуватися жестами, мімікою та інтонацією.

Педагогічна наука розглядає спілкування як педагогічну категорію, яка найбільш досконало відображає суб'єктно-об'єктні відносини, котрі мають можливість здійснювати значний вплив на увесь процес формування, виховання та розвитку дитини молодшого шкільного віку. Вчені зазначають: «щоб повноцінно спілкуватися, людина повинна навчитися швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування; вміти правильно спланувати своє мовлення; відшукувати відповідні засоби для передачі задуманого змісту; вміти забезпечити зворотній зв'язок [30, с.178].

Варто зазначити, що питання розвитку діалогічного мовлення науковці також розглядають у контексті проблеми розвитку спілкування. У роботах таких вчених, як Ф.Бацевича, М.Вашуленка, О.Власенко та ін. спілкування варто розглядати, як процес взаємодії особистостей, які віддзеркалені та представлені одна в одній, а також взаємодіють між собою з метою узгодження зусиль, налагодження їх відносин і досягнення спільного результату, котрий сприяє змінам у пізнавальній, мотиваційно-емоційній і поведінковій сферах осіб, які спілкуються між собою [3; 8; 9].

Аналіз наукової та навчальної літератури дає змогу зробити висновок про те, що спілкування, котре відбувається та кероване педагогом, більш повно сприяє формуванню у учнів життєвої позиції та, найголовніше, власної точки зору у процесі навчальної та пізнавальної діяльності. Спілкування є таким видом діяльності, який здатен регулювати відносини між учителем та учнем, учнівським

колективом у ході інтелектуального й морального зростання учня, він є доповнюючою ознакою в розвитку особистості, її навчальній та поза навчальній творчій діяльності. Якщо узагальнити представлені дослідження сучасних вчених, можна виокремити такі види спілкування, які визначають соціальну ситуацію: формальне; примітивне; формально-рольове; ділове; духовне; маніпулятивне; міжособистісне. Останній вид спілкування в даному дослідженні є найбільш важливим, по-скільки воно визначає потребу учня в набутті навички діалогічного мовлення.

Важливим для методики розвитку діалогічного мовлення учнів молодших класів є погляди на дану проблему відомого українського педагога В.О. Сухомлинського. Окремо, визначення діалогу він досить часто позначав як «взаємини» у ситуації учень-учень, учитель-учень, учитель-батьки, учитель-учитель, учитель-адміністрація [22, с.15]. У працях знаменитого педагога ми часто зустрічаємо думки про те, що уміння взаємодіяти діалогічно є найбільш важливим компонентом професійної майстерності вчителя. Він писав: «Наша з вами місія, дорогий друже, пробудити, утвердити, виховати любов до слова. Привести свого вихованця до тієї вершини духовного розвитку, з якої перед нами відкривається краса й велич усього, створеного рідним народом на багатовіковому шляху, де кожне попереднє покоління передавало наступному значно більше, ніж воно взяло від батьків і дідів своїх, коли було молодим» [29, с. 182].

Питання щодо розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів традиційно розглядаються у рамках вивчення навчальної дисципліни «Українська мова», період навчання грамоти. М.Вашуленко, Л.Варзацька, А.Каніщенко звертають увагу на необхідність щодо розробки системи практичних вправ та завдань, які присвячені формуванню у молодших школярів діалогічних умінь.

Новітні підходи щодо змісту освіти та концептуальні принципи її реформування актуалізували проблему навчання культури діалогу. Такі дослідники, як М. Вашуленко, О. Кондратюк, О. Мельничайко, Е. Палихати, К.

Пономарьова, Н. Ростикус, О. Савченко, зазначають, що складність засвоєння культури діалогічного спілкування обумовлена різноманітними причинами. Одна з таких причин – наявність різноманітних позицій суб'єкту діалогу; відсутність розуміння іншого, співпереживання інформації, що обговорюється; не сформована здатність рефлексувати зміст власного висловлювання.

Умовами діалогічного спілкування є такі, що обдумування запитань або реплік відбувається водночас зі сприйняттям мовлення іншого учасника бесіди. Мається на увазі, що участь у діалозі завжди потребує значних умінь: найважливіше, потрібно слухати та правильно розуміти думки свого співбесідника; важливо правильно формулювати у відповідь своє судження, варто висловлювати його правильно, а також доступними засобами української мови; важливо також підтримувати необхідний емоційний фон. Найбільш важливим чинник взаєморозуміння, без нього побудувати діалог буде досить складно.

Діалогічне мовлення має бути спрямоване на досягнення певної поставленої мети, яка завжди визначає вибір дій з урахуванням умов, у яких ці дії мають здійснюватися.

Слухання, як процес сприйняття мовлення, є також складним видом мовленнєвої діяльності. Відомо, що структура слухання становить три фази:

- спонукально-мотиваційна. Ця фаза має особливо значне значення у процесі навчання дітей молодшого шкільного віку, по-скільки від їхнього рівня зацікавленості і буде залежати тип слухання: активний чи пасивний, відповідно цьому і зворотній зв'язок у процесі діалогічного спілкування, який і буде визначати його результативність;

- аналітико-синтетична. Результатом даної фази насамперед має бути мовне розуміння сказаного. Це зазвичай можливо лише за умови включення у процес розуміння короткострокової та довгострокової пам'яті;

- осмислення. Мається на увазі прийняття або не прийняття закладеного адресантом значення повідомлення. Це можна вважати внутрішнім результатом

процесу слухання. Зовнішній результат має залежати від того, як саме відбувається фаза осмислення.

У роботах І. Карпюк поданий комплексний підхід до аналізу суті комунікативно-діалогічних умінь учнів. За формулюванням автора, комунікативна компетентність «охоплює не тільки знання мовної системи й володіння мовою, але і дотримання соціальних норм мовленнєвого спілкування, правил комунікативної поведінки» [14, с.160]. Визначивши сутність комунікативно-діалогічних компетенцій, науковиця підкреслює «знання, уміння й навички, необхідні для розуміння чужих і породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування» [14, с.161].

Більш ширше визначення комунікативної компетенції, перелічуючи її основні структурно-змістові компоненти, подає Ф. Бацевич . Це і мовленнєві знання, і аналітико-текстові уміння, і комунікативно-діалогічні уміння, мається на увазі уміння і навички мовного спілкування з приводу сфер і ситуацій спілкування, із урахуванням адресата, власних комунікативних намірів, а також намірів співучасників по комунікації» [3, с.86].

Н. Василькіської вважає, що комунікативно-діалогічні уміння - це досить складні уміння. Однак їх можна розподілити на досить прості уміння, вони будуть удосконалюватися в сторону майстерності та творчості, а також не будуть пов'язані з набуттям якостей навичок. Із всього запропонованого можна зробити висновок про те, що комунікативні діалогічні уміння мають багатокomпонентну структуру та включають когнітивний, поведінковий та емоційно-вольовий компоненти. Насамперед це досить важливо враховувати під час діагностики й оцінці рівня сформованості комунікативно-діалогічних умінь молодших школярів.

І. Черкезова притримується такої думки, що щоб побудувати й провести діалог на рівні партнерської взаємодії у процесі спілкування неможливо без позитивного емоційного ставлення та взаємного прояву співчуття з обох сторін.

Індивідуальні особливості співрозмовників, а також їх вік та характер відносин значною силою впливають на надмірність мовленнєвого акту, що виражається прямими чи непрямыми засобами.

У процесі виконання дослідження варто наголосити на тому, що усне мовлення має кілька особливостей, котрі зумовлені саме усною формою існування мови. Для носія мови усне мовлення буває як підготовлене, так і не підготовлене. Слід зауважити, що для людини, яка слухає, усне мовлення постійно є спонтанним, з цього слідує, що мовець завжди має звертати увагу на цей факт, свідомо чи не свідомо будувати власне мовлення, сподіваючись на успішне сприймання слухачем того що здається, за тієї умови, що для слухача в будь-якому випадку воно буде непідготовленим. Беручи до уваги сказане вище визначаються лексико-синтаксичні параметри усного мовлення: переважають короткі речення, звертання до співрозмовника, повтори, спеціальні типи конструкцій.

Слід зауважити, що в усному мовленні необхідно виокремити його спонтанність, мається на увазі, що непідготовлене мовлення – це такий вид мовлення, який не потрібно готувати заздалегідь, воно породжується в один час із його проговорюванням. Одна з головних ознак усного мовлення це те, що тексти для розмови завжди створюються практично у процесі розмови.

Слід зазначити, що процес формування діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку – це систематичний процес набуття дітьми діалогічної компетентності, котра здатна виявлятися в конкретній ситуації і завжди залежатиме від конкретних обставин. Якщо дивитися з погляду вчителя, то навчальний діалог може вважатися результативним, якщо досягнуто поставленої мети навчання, а саме: продемонструвати досконале володіння всіма учасниками мовою, як засобом спілкування.

Вміння спілкуватися діалогічно потребує від його учасників вміння чітко формулювати запитання, лаконічно і точно давати відповіді, вміти ввічливо

звертатися до співрозмовника, розвивати вміння коректно і толерантно висловлювати заперечення.

Також у процесі формування діалогічного мовлення дуже важливим є вивчення учнями «формул мовленнєвого етикету»: необхідно вживати ввічливі слова під час вітання, прощання, запрошення, прохання, відмови. Учні мають обов'язково знати найбільш уживані формули українського етикету, а також правильно та доцільно використовувати їх у особистому спілкуванні.

Становлення діалогічно-компетентної особистості є досить довготривалим і важким процесом, його результат залежить від багатьох чинників: мовленнєвого середовища, вміння спілкуватися з дорослими і однолітками, читання різноманітних літературних текстів, користування Інтернет мережею. У моєму дослідженні проаналізовано деякі труднощі, які можуть поставати перед вчителями молодшої школи під час оволодіння учнями діалогічним мовленням.

З цього можна зробити висновок, що під діалогічним мовленням розуміється усна форма мовлення з прямим обміном висловлюваннями між двома учасниками за умови стислості висловлювання, широкого використання невербальних засобів спілкування (інтонація, міміка, жести).

Діти молодшого шкільного віку використовують такі види діалогу: діалог між дитиною і дорослим, спілкування між двома дітьми. Діалогічні вміння дітей молодшого шкільного віку визначають як уміння школярів взаємодіяти між собою, вступати в бесіду, доцільно використовувати усталені мовленнєві вирази; слід підтримувати й завершувати взаємодію; виражатися логічно, зв'язно; адекватно структурно та інтонаційно оформлювати мовлення.

Зроблений аналіз наукових досліджень з проблеми розвитку діалогічного мовлення молодших школярів засобами групової взаємодії свідчить, що означена проблема досліджується значною кількістю науковців.

1.2. Особливості формування діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку

Одне із завдань навчання української мови в молодших класах є навчання вмінню користуватися рідною мовою у різноманітних ситуація спілкування [11]. Школи повинні надати учням такі знання української мови та навчити використовувати їх у практиці мовлення. Навчання, за допомогою якого молодші школярі вчаться висловлювати свої думки в усній і письмовій формі, впливає на їхній загальний розвиток і успішно засвоює знання з інших предметів.

Доречно розглянути деякі психолого-фізіологічні особливості учнів початкових класів, які визначають специфіку технологій розвитку діалогічного мовлення.

У психолого-педагогічних дослідженнях виділяються такі якості, які найбільш характерні для школярів: неуважність, схильність до кінестетичних форм роботи, пріоритет вивчення цілого, а не частини, зосередженість, швидке запам'ятовування супроводжується швидким забуванням; механічна пам'ять переважає над логічною; відсутність обмеження у розмові; відсутність страхів робити помилки і готовність працювати над нею [2; 3].

Загалом цей вік є «періодом відносно спокійного і рівномірного розвитку, під час якого відбувається функціональне вдосконалення мозку, - розвиток аналітико-синтетичної функції його кори. Навчальна діяльність у цьому віці стає провідною, саме вона визначає розвиток всіх психічних функцій молодшого школяра: пам'яті, уваги, мислення, сприйняття і уяви» [24, с. 39].

При цьому учні не втрачають інтересу до ігрової діяльності, як зазначає Н. Ростікус, успішне вирішення заданих цілей (навчальної діяльності) досягається суттєво швидше за умови різнопланової діяльності.

Включити процес розвитку діалогічного спілкування учнів молодшого шкільного віку в контексті ігрової, пізнавальної та навчальної діяльності «дозволить Забезпечувати домінування внутрішньої, справді активної ігрової та

навчальної мотивації, яка узгоджується з широким соціальним мотивом сприятиме формуванню в учнів початкових класів позитивного ставлення до даної діяльності та досягнення цілей початкової мовної освіти [26, с.199]. Підсилення мотиваційного компонента відбувається за рахунок засвоєння учнями ефективних способів й прийомів діяльності та позитивного емоційного впливу підібраних навчальних матеріалів.

Також слід враховувати особливості фізичного розвитку молодших школярів. Науковці звертають увагу на те, що розвиток фізичного здоров'я впливає на вміння дітей концентруватися на сторінці, рядку або слові, що дуже важливо для навчання читати. Також це впливає на вміння тримати ножиці, олівець, ручку.

Щоб учні могли досягти тонкої рухової координації та координації між зоровим сприйняттям та механічними рухами, їхні руки необхідно постійно тренувати. Учні не повинні довго сидіти в одному положенні та спокійно, через те що вони не можуть належно контролювати свої рухومی м'язи. Під час уроку дітям слід давати завдання, які дозволяють рухатися.

Взагалі діти початкових класів досить комунікабельні та емоційні. Період молодшого шкільного віку «характеризується такими психічними новоутвореннями, як довільність, рефлексія, внутрішній план дій. Розвиток особливостей психіки молодшого школяра йде у нерозривному зв'язку з оволодіння ним різними видами пізнавальної діяльності. Говорячи про мовну взаємодію, варто підкреслити, що саме мова для учня молодшого шкільного віку є інструментом його пізнавальної діяльності» [24, с.43].

Все це бере участь в отриманні нових знань, формуванні різних вмінь, підсилюючи свідомо-вольовий фактор мови. Мовленнєва освіта в початкових класах може бути значним стимулом для інтелектуального розвитку дитини за умови створення нової технології навчання, яка буде спрямована на задоволення потреб дітей у самовдосконаленні, самовираженні, здобутку комунікативних умінь.

Отже, успішному оволодінню всіма базовими вміннями конструктивної мовної взаємодії – умінню говорити та умінню слухати – сприяють всі новоутворення та особливості мови учнів молодшого шкільного віку. Навчання в початковій школі – це етап становлення школяра не лише як суб'єкта учбової діяльності, а й суб'єкта активного міжособистісного спілкування, який вже оволодів достатнім рівнем комунікативної компетенції.

Таким чином, з початком навчання дітей в школі, роль спілкування значно підсилюється, що зумовлено зміною у статусній позиції дітей – учень, зв'язків у системі учитель-учень, в організації навчальної та поза навчальної діяльності, що значно розширюють взаємини дітей з їхнім оточенням: ровесниками, вчителями, батьками. Також в цей період змінюється зміст їхнього спілкування, у нього перестають входити теми, що пов'язані виключно з ігровою діяльністю, у розмові стає присутнє ділове спілкування з дорослими людьми, діалог з учителями та однолітками. У молодшому шкільному віці діти починають більше спілкуватися з учителем, проявляючи до нього особистісний інтерес, він стає прикладом для наслідування.

Разом із зовнішньою зміною характеру спілкування відбувається і його змістовна внутрішня перебудова, змінюються теми та мотиви спілкування. В перші роки навчання вибір товаришів по комунікації визначається для дитини загалом оцінками вчителя та успіхами в навчанні.

На початку «шкільного життя з'являється новий рівень самосвідомості у дітей, який найбільш точно визначається сполученням слів «внутрішня позиція» [22, с. 18]. Дана позиція є усвідомленим відношенням дитини до себе та оточуючих її людей – таке відношення, яке можна виразити не тільки словами, а й справами. У системі діалогу з іншими і зароджується внутрішня позиція. Виникнення даної позиції і стає переломним моментом у наступній долі учня, яка визначає початок його індивідуального та самостійного особистісного розвитку.

Сучасні психологи та педагоги вважають, що лише у процесі спілкування людина має змогу розвиватися та здійснювати взаємодію з іншими людьми. Однією із вагомих якостей у досягненні порозуміння між людьми виступає розвиток здатності проектувати способи спілкування. Під час даного процесу посилюється зацікавленість кожного члена у вирішенні спільних завдань, з'являється бажання допомогти один одному, в меншій мірі відчувається суперництво й конфліктність.

Своєрідністю молодшого шкільного віку є те, що учні відчують більше потребу в спілкуванні навіть при виконанні різноманітних завдань на уроці.

Учні початкових класів дуже часто хочуть ділитися своїми думками із товаришем по парті, звертатися до нього за порадами, навіть під час уроку. Згідно вимогам нової української школи, вчителі мають більше своєї уваги звертати на цей аспект мовленнєвої діяльності, оскільки діалог між учнями на уроці сприяє формуванню здатності говорити, дискусувати та відстоювати власну точку зору. З цього слідує, що необхідно більше уваги звертати на використання діалогічного мовлення школярів на уроці, спільному виконанню різноманітних завдань у парах та групах, оскільки саме діалог забезпечує безпосереднє спілкування [21, с.95].

На уроках діалог допомагає не тільки опанувати комунікативні уміння, але й покращити стійкість уваги, розвинути спостережливість, пам'ять. Даний діалог можливий не тільки у взаємодії між учнями, а й між учнем та вчителем.

Як зазначають сучасні педагоги, однією з проблем організації процесу діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку є занадто низький рівень уміння чути один одного та слухати. Науковці вважають, що вміння слухати та розуміти один одного розвивається само по собі з віком та приходить з досвідом.

Нестача діалогічного спілкування в навчальному процесі призводить до нагромадження незрозумілих понять, що обумовлюється незрозумілістю навчального предмета. Одне із важливих завдань, котре стоїть перед початковою школою є розвиток загальнонавчальних навичок, поміж яких значне місце посідають комунікативні. Добре сформовані комунікативні навички передбачають

гарно розвинену мову, здатність вести діалог, працювати в групі, вміння відстоювати власну точку зору та приймати чужу.

Діалогічне спілкування різниться лаконічністю та простотою конструкцій. Конкретні умови реальної дійсності, особисте спілкування з людиною дозволяє співрозмовникам розуміти один одного, навіть не вдаючись до повних висловлювань, а отже для діалогу характерні неповні речення та короткі запитання. З цього слідує, що розвиток діалогічного мовлення дітей молодшого шкільного віку слід будувати з урахуванням всіх його особливостей.

Складова одиниця діалогічного мовлення – діалогічна єдність, тобто поєднання двох та більше реплік пов'язаних між собою. Для початку школярі мають оволодіти елементами діалогічних єдностей, навчитися ставити питання та будувати питальні речення, а потім тільки ознайомлюватися з побудовою самого діалогу.

Діалогічні єдності слід будувати за відповідними схемами: питання - відповідь; питання-відповідь-питання; повідомлення - питання; повідомлення – повідомлення. Добре оволодіння діалогічною єдністю здійснюється через системи завдань та вправ. Найчастіше вживається структурна схема діалогу в сполученні двох реплік: запитання - відповідь.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти, одна з ключових вимог до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти є «взаємодія з іншими особами усно, сприйняття і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях» [11, с.10]. Дана вимога в початковій школі не може бути реалізована без готовності учнів молодшого шкільного віку слухати співрозмовника та вести діалог. Виокремлюють три групи комунікативно-діалогічних умінь. Дані уміння зазначаються як «власне комунікативні діалогічні уміння, інтерактивно-комунікативні діалогічні уміння, перцептивно-комунікативні діалогічні уміння» [22, с.8]. Перша група умінь передбачає оволодіння учнями знань про функціональне використання вербальних

та невербальних засобів під час передачі інформації від однієї людини до іншої, а також розвиток умінь використовувати у процесі проголошення діалогу доцільних вербально-мовленнєвих і невербальних засобів спілкування. Розвиток другої групи умінь передбачають оволодіння знаннями про норми побудови діалогічного спілкування та здатності вести діалог. Формування третьої групи умінь пов'язано із творенням почуттів емпатії, рефлексивної оцінки, установок на цілеспрямоване досягнення заданих результатів під час процесу вербального діалогу. Слід зауважити, що розвиток трьох груп комунікативно-діалогічних умінь допустиме та необхідне лише у взаємообумовленості складових їх структурно-сміслових компонентів в [22, с.8].

Під час діалогічного спілкування важливого значення набуває якість звучання мовлення співрозмовника, науковці вважають, що необхідно висунути завдання організації спеціальної роботи з сформованості у дітей молодшого шкільного віку мовної культури. На думку А. Леонтьєва в молодшому віці «дитина достатньо добре розуміє, якими словами прийнято користуватися, а які настільки погані, що їх соромно промовляти».

Під час розвитку діалогічного мовлення у дітей, ми розвиваємо й мислення. Якщо учня не навчити логічно та зв'язно висловлювати власні думки, то його буде дуже важко зрозуміти оточуючим, тому що мовлення буде неточним, незрозумілим, неповноцінним. Повної чіткості та довершеності думки набувають лише тоді, коли школяр може їх виражати у якісній та зрозумілій для інших мовній формі.

Для успішного розвитку умінь діалогічного спілкування учнів молодшого шкільного віку потрібно: утримувати мотивацію до спілкування; допомагати у досягненні мети мовленнєвої діяльності; створювати відповідні умови та засоби для досягнення даної мети.

Загальновідомо, що молодші школярі ставлять дуже багато різноманітних запитань. Внаслідок цього етап навчання дітей умінню ставити запитання є

мотивуючим моментом для них, а здатність формулювати запитання - це початок у рішенні задач розвитку мовленнєвої діяльності молодших школярів у навчальному діалозі.

На підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що необхідно розвивати в школярів інтерес до мови, пояснювати значення незрозумілих слів, простежувати за їх граматичною правильністю й зв'язністю мовлення; якнайбільше уваги слід приділяти мовленню: слідкувати за ним, аналізувати його разом з школярами у формі діалогу; діалогічне мовлення розвивається за умови допомоги учителя учню в його міркуваннях, відповідях на запитання й постановці питань.

1.3. Групова взаємодія як чинник формування діалогічного мовлення учнів початкових класів.

Початкова освіта – особлива ступінь у розвитку дитини, де навчальна діяльність стає провідною. Однак учень початкової школи - це дитина, яка любить грати і тому необхідно побудувати свою роботу так, щоб учням було досить цікаво на уроці, але щоб вони вчилися думати та працювати з навчальним матеріалом, освоюючи нові знання.

На сучасному етапі навчання дітей діалогічному мовленні засобом групової взаємодії відводиться головна роль. Учень стає не пасивним слухачем, а активним учасником навчального процесу.

Учні молодших класів, доволі часто зазнають труднощів у спілкуванні під час уроку, не вміють слухати один одного, соромляться висловлювати свої думки відкрито, не вміють ставити запитання та доповнювати відповіді своїх однокласників. Таким чином діалогічне мовленні необхідно розвивати на кожному уроці.

Активний діалог має починатися під час роботи у парі. Оскільки саме в таких ситуаціях і закладаються основи діалогічного навчання.

Вчитель використовує питання не лише для того, щоб перевірити знання учнів, а також для того, щоб надати їм можливість розмірковувати, розвивати своє мислення.

В сучасних умовах змін успішними перш за все стають ті люди, які зазвичай мають високу комунікативну культуру, широкий світогляд, мають здатність приймати самостійні рішення. Діючі нормативні документи про початкову освіту визначають нові підходи до організації освіти в початковій школі, акцентують увагу на тому, що сучасна школа має «сприяти різнобічному розвитку дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб, забезпечувати самовдосконалення та самореалізацію зростаючої особистості» [21, с.100]. Всього цього можна досягти різноманітними засобами, одним із яких є запровадження принципів групової взаємодії на уроках.

Таким чином, групова взаємодія на уроці передбачає особистісно-діяльнісний підхід до навчання, одним із основних компонентів якого є педагогічне співробітництво. Цей процес є двостороннім, оскільки його успішність залежить від поліпшення як особистісних якостей вчителя, так і від діяльності та індивідуальності самого учня. Одні з важливих умов педагогічного співробітництва це безпосередня взаємодія вчителя та школярів; індивідуальна активність учнів.

Як відомо, діалог є одним з найбільш розповсюджених типів спілкування, де дуже часто проявляється рівноправність взаємопов'язаних суб'єктів. Діалог – це вельми важливий елемент навчання школярів, чинник актуалізації когнітивної, рефлексивної, критичної та інших функцій особистості.

У своїй учбовій діяльності учні мають бачити різні варіанти виконання своїх обов'язків та обирати ті, які найбільш оптимальні та продуктивні. Якраз у молодшому шкільному віці у дітей розвиваються основні навички комунікації, вони мають навчитися не боятися складних ситуацій, розвивати допитливість та

потребу у пізнанні нового. Всі вище зазначені якості можна сформувати за допомогою групової взаємодії, яка здатна враховувати та використовувати закономірності розвитку дітей, пристосовуватися до їх рівня та особливостей.

Ідея групової взаємодії на уроці обґрунтована у працях О. М. Легун, Е.А.Унтілова, Ю.О.Костюшко, В.А.Терещенко, О.В.Матвієнко, Н.В.Якса. В сучасній початковій школі значної ваги набувають положення про необхідність раннього розвитку дитини; цілеспрямованого формування таких умінь, як спостережливість, аналіз, синтез, узагальнення; виконання завдань практичного змісту, розвиток уяви; особистісний підхід до школяра; знання педагогом особливостей психофізіологічного розвитку дитини.

Таким чином, групова взаємодія на уроці – унікальна організація уроку. Вона здатна забезпечити взаємодію між учнями та робить керування вчителя непрямим. Педагог виступає лише організатором початку та кінця роботи: формулює завдання, загальну інструкцію по його виконанню, разом з учнями приймає участь оцінки результатів. Даний метод навчання спрямований на всебічний інтенсивний розвиток особистості учня, оволодіння найбільш оптимальними способами здобуття знань та розвиток творчої активності. Однією із важливих ознак такого процесу є те, що воно здатне створити зону найближчого розвитку, тобто привести у дію низку внутрішніх процесів розвитку.

При зміні характеру викладання виникає і зміна характеру та структури учіння. Учень в більшій мірі опановує способи дій, а не запам'ятовує конкретні знання, уміння та навички на репродуктивному рівні. У процесі групової роботи на уроці при навчанні діалогічного спілкування учням відводиться роль самостійного суб'єкта. Дана взаємодія включає всі етапи діяльності: планування, організацію, реалізацію цілей та аналіз діяльності.

Всі зазначені етапи вносять свій внесок у розвиток особистості та її умінь до ведення діалогу.

Розвиток діалогічного мовлення учнів на уроках української мови засобом групової взаємодії зосереджується на тому, щоб школярі навчилися творчо та активно здобувати нові знання, усвідомлено ставитися до власної діяльності та активно застосовувати нові знання. Даний вид навчання здатен змінити ставлення вчителя до учнів, піднімаючи його на новий рівень відносин – рівень співробітництва.

Підручники, в яких містяться завдання для роботи в парах та групах, спрямовані на розвиток в учнів індивідуальних здібностей до навчання. Слід зазначити, що одним із важливих компонентів навчання діалогічного мовлення засобом групової взаємодії є формування в школярів творчих здібностей, основою яких вважається гнучкість мислення, добре розвинена фантазія та уява, критичність мислення.

Переваги групової форми учбової діяльності очевидні: навчальний процес ґрунтується на пошуковій, дослідній діяльності, під час якої відбувається дискусія, кожен учень має можливість висловити власні думки. Група передбачає «живий обмін досвідом», в ній може відбуватися моделювання соціальних ситуацій. Оскільки у групах відбувається навчання самоаналізу, вмінню оцінити власну діяльність зі сторони, зрозуміти, що ти робиш, навіщо і чому, оцінити власні дії. Крім цього, під час роботи в групі формуються позитивні моральні якості особистості.

Особливе значення має правильний відбір матеріалу для групової роботи при розвитку діалогічного мовлення: слід завжди пам'ятати, що не весь матеріал підходить для цього. До навчальних завдань висуваються відповідні вимоги:

- завдання на уроці має бути таким, щоб його можна було розділити на окремі підпункти;
- зміст завдань має бути досить важким, бажано проблемним, допускати різні погляди, розбіжності позицій.

Якщо завдання важке, отже треба значно більше інформації для виконання, з цього слідує, що активніше йде взаємодія між учасниками групи.

При організації групової роботи повністю змінюються функції вчителя. Він стає організатором та режисером уроку, співучасником колективної діяльності.

Практика показує, що успішний розвиток діалогічного мовлення учнів молодших класів на уроках української мови багато в чому залежить від залучення активних форм проведення уроків, зокрема групової.

Систематичне використання цієї форми сприяє глибокому засвоєнню навчального

матеріалу, виникнення інтересу до процесу навчання, почуття задоволеності результатом та процесом навчання. Ефективність застосування під час уроків групової форми роботи вимагає від педагога серйозної підготовки, прагнення досягти позитивного результату освітньої діяльності.

Велике значення на уроках української мови має робота з розвитку уяви учнів, оскільки добре розвинена емоційність та чуттєвість є віковою особливістю молодших школярів. Як відомо, розвиток мовлення учнів тісно пов'язано з розвитком мислення, оскільки хто ясно думає, той зрозуміло висловлюється. Проте, це не означає, що мовлення автоматично буде розвиватися у процесі розвитку мислення, йому необхідна особлива увага.

На уроках української мови з розвитку діалогічного мовлення потрібна організація лише живого спілкування школярів через їхнє включення в розуміння та активне обговорення питань, які пов'язані з темою уроку. Науковці звертають увагу на те, що це можна організувати, якщо включати в матеріал уроку різноманітні запитання, котрі будуть звернені до учнів, аби вони, оцінивши опрацьовану інформацію, могли б спрогнозувати свої подальші дії та свою подальшу роботу. Проблемні запитання та завдання вимагають від учнів роздумів та самостійних відповідей. Розвиваючи мовлення учнів на уроці слід стимулювати учнів до розповіді про те, як вони планували роботу. Це дасть змогу побачити

взаємозв'язки процесу виконання завдання. Всі вище названі прийоми дуже важливі у контексті групового спілкування, розвитку вмінь до уважного слухання інших, включення у діалог, що формує діалогічні вміння та відповідну позитивну атмосферу в класі.

Таким чином, використання засобів групової взаємодії – унікальна організація уроку, альтернатива традиційній системі проведення уроків з української мови, новий спосіб навчання, який орієнтується на індивідуальні можливості учнів та їх реалізацію.

Розвиток діалогічного мовлення учнів початкових класів на уроках української мови засобом групової взаємодії здійснюється шляхом залучення дітей у різноманітні види діяльності, використання у навчанні дидактичних ігор та дискусій, які спрямовані на розвиток та збагачення уяви, творчих здібностей, мислення та пам'яті молодших школярів.

Основою навчального процесу є зв'язок: мета-засіб-контроль, а основною технологічною ланкою – самостійна навчально-пізнавальна діяльність учня, котра базується на здатності учня регулювати свої дії у відповідності до поставленої мети.

Для дітей молодшого шкільного віку важливо не лише засвоєння комунікативних умінь та навичок, а й оволодіння теоретичними поняттями мовної системи. Під час розвитку в дітей навичок до діалогічного спілкування засобами групової взаємодії необхідно наголошувати увагу на ознайомленні учнів з певним переліком діалогічних понять та правилами правильного діалогічного спілкування. З цього слідує, що розвиток діалогічного мовлення дітей молодшого шкільного віку передбачає опанування ними таких вмінь та навичок: система мови, як засіб спілкування; лексико-граматичні можливості діалогу; логічна організація діалогічних повідомлень; установлення суспільних контактів з однокласниками; закріплення практичних навичок комунікативної діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що діалог на уроці - це особливий комунікативний процес, який допомагає учню розвивати свої інтелектуальні та емоційні ознаки особистості, це форма взаємодії, що дозволяє шукати істину разом.

Діалогічне мовлення ситуативно обумовлене, йому властива значна емоційність та експресивність, яка виявляється у застосуванні міміки та жестів. Вище зазначені особливості слід враховувати при розвитку діалогічних умінь засобами групової взаємодії на різних етапах навчання. В даному виді навчання необхідно використовувати різноманітні елементи творчості, які передбачають комбінування, універсалізацію, аналогізування, використання ігрових моментів, випадкові видозміни. Використання засобу групової взаємодії дає змогу організувати навчально-пізнавальну діяльність учнів молодшого шкільного віку на основі таких принципів: партнерської взаємодії, гуманізму, співробітництва, розвитку самостійності та творчості.

Висновки до першого розділу

Актуальність теми дослідження обумовлена розвитком тенденцій в початковій освіті, у зв'язку із важливістю здійснення мовної освіти учнів початкових класів на інноваційній основі; недостатньою розробленістю теоретико-методичних аспектів даної проблеми; рівнем підвищення вимог до якості мовної освіти учнів початкових класів; тим статусом, який діалогічне мовлення займає в методиці вивчення української мови.

Діалогічне мовлення – це особливий різновид мови, характерний для різних стилів спілкування та різних сфер або ситуацій. Для діалогу характерні стислість висловлювань, широке використання міміки, жестів та інтонації, вживання простих, неповних речень, невідповідність мови, її спонтанність.

На сьогоднішній день перед вчителем особливо гостро стоїть завдання з формування діалогічних умінь у дітей молодшого шкільного віку. У процесі компетентнісного підходу вміння до діалогічного мовлення є найважливішою складовою такої базисної характеристики дітей, як комунікативна компетентність. Діалогічні вміння учнів початкових класів є важливою передумовою їхнього благополуччя у соціальному та інтелектуальному розвитку. Для вчителя важливо знайти правильний підхід до розвитку діалогічних умінь.

В чинній освітній програмі передбачено формування та розвиток в дітей початкових класів умінь вести діалог. Дане вміння має велике значення у контексті вимог сучасного суспільства. Оскільки від того як школяр навчиться налагоджувати контакти з оточуючими людьми, спілкуватися з ними, і буде залежати його продуктивна діяльність в дорослому житті.

Саме у даному періоді і закладаються навички брати на себе відповідальність за своє мовлення та правильно його організувати з метою успішного спілкування з оточуючими людьми, вміння організувати групову та особисту діяльність.

Лінгвістичні аспекти розвитку діалогічного мовлення у своїх роботах досліджували такі вчені: Ф.Бацевич, А.Бадер, К.Пономарьова та інші, методичні аспекти досліджували: - М.Вашуленко, Л.Варзацька, А.Зимульдінова та інші.

Проблемі формування діалогічного мовлення засобами групової взаємодії присвячені публікації О.Киричука, О.Кондратюка, В.Макушенка. У публікаціях, котрі присвячені проблемі розвитку діалогічного мовлення висвітлюються такі питання: значення діалогу для особистості, її гармонійного розвитку; особливості діалогічного мовлення учнів молодших класів; зміст діалогу; умови, котрі здатні забезпечити успіх у навчанні учнів діалогу; форми організації роботи з розвитку діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку; види діалогу, котрим варто навчити дітей молодшого шкільного віку [9, с. 21].

Питання щодо розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів традиційно розглядаються у рамках вивчення навчальної дисципліни «Українська мова», період навчання грамоти. М.Вашуленко, Л.Варзацька, А.Каніщенко звертають увагу на необхідність щодо розробки системи практичних вправ та завдань, які присвячені формуванню у молодших школярів діалогічних умінь.

Одним із чинників розвитку діалогічного мовлення учнів молодших класів є групова взаємодія на уроці. Навчання має здійснюватися на рівні «зони найближчого розвитку» найбільш підготовлених школярів. З найперших уроків учні вводяться у ситуацію, яка від них вимагає певних інтелектуальних зусиль та продуктивних дій. Разом з цим, високий рівень викладання навчального матеріалу обов'язково поєднується зі створенням в класі атмосфери поваги, довіри та толерантності, що дозволяє кожній дитині повірити у свої власні сили та по-справжньому розкрити свої здібності.

Розвиваючи діалогічне мовлення учнів початкової школи необхідно враховувати вікові та особистісні фактори, а також пам'ятати, що в основі виникнення та стимулювання мовлення лежить мотивація, тобто намір мовця вступити в спілкування. Для того, щоб ця мотивація виникла в ході навчання, необхідно створити мовленнєву ситуацію. У процесі розвитку діалогічного мовлення учнів на основі прийомів групової взаємодії акцентування робиться на спостереженні мовного матеріалу, театралізації та постановці, навчально-рольових іграх тощо. З аналізу науково-методичної літератури можна зробити висновок про найбільш оптимальні методи розвитку діалогічного мовлення для учнів початкових класів в умовах групової взаємодії

Діалогічне мовлення відіграє важливу роль в процесі вивчення української мови учнями молодшого шкільного віку. Воно сприяє появі вербального стимулу, що активізує процес навчання і засвоєння лексичного та граматичного матеріалу. На уроках української мови значну увагу слід приділяти саме розвитку діалогічного мовлення учнів. Найкращий розвиток відбувається саме у процесі

групової взаємодії, коли діти можуть спілкуватися один з одним з означених проблем та питань.

РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБОМ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

2.1. Типологія вправ для формування діалогічного мовлення молодших школярів на уроках української мови в умовах групової взаємодії.

При формуванні діалогічного мовлення у дітей молодшого шкільного віку необхідне постійне педагогічне керівництво. Для цього необхідно створити оптимальні умови, які будуть сприяти більш успішному розвитку мовлення учнів. Один із важливих принципів організації даного навчання, за якого вчитель у навчальних цілях створює ситуацію, яка буде потребувати обговорення, мається на увазі діалогу.

Молодший шкільний вік є періодом коли діти задають купу найрізноманітніших запитань. Саме етап навчання учнів ставити запитання і є мотивуючим моментом для дитини, а вміння до формулювання запитань – відправним пунктом у рішенні завдань розвитку мовленнєвої діяльності учнів у навчальному діалозі. Існують такі етапи у формуванні умінь запитувати: підготовчий та навчально-тренувальний. Мета першого етапу – «заохочення дітей до постановки запитань, навчання помічати ситуації, які потребують додаткових пояснень, і чутливо реагувати на нове, невідоме, незрозуміле, несподіване; першокласникам треба допомогти виокремлювати запитання з мовлення вчителя, усвідомлювати різноманітність формулювання запитань, стимулювати різні форми їх постановки» [35, с.150-151]. Під час навчально-тренувального етапу формування вміння запитувати «увага дітей більше зосереджується на пізнавальній цінності запитань і ситуаціях, коли доцільно запитувати, а потім на тому, як краще це зробити» [35, с.151]. Діалогічне мовлення можна вирізнити за простотою та лаконічністю конструкцій. Для діалогу характерні неповні речення, однозначні відповіді, короткі запитання. З цього слідує, що навчаючи діалогічному

мовленню слід роботу проводити з урахуванням всіх цих особливостей, тобто навчити дітей будувати діалог так, як він буде звучати у живому спілкуванні.

Діалогічна єдність – поєднання двох або більше взаємопов'язаних реплік – є однією з важливих одиниць діалогічного мовлення. Для того щоб оволодіти даною формою мовлення, необхідно засвоїти різні типи діалогічних єдностей, вчаться постановці запитань, побудові питальних речень, доповненню незакінчених діалогів, лише згодом починають знайомитися з будовою діалогу.

Діалогічні єдності слід будувати за відповідними схемами: запитання – відповідь; запитання – відповідь – запитання; повідомлення – питання; повідомлення – повідомлення. Оволодіння діалогічною єдністю відбувається через систему вправ. Під час навчання діалогічного мовлення на уроках української мови використовуються ситуації спілкування двох видів: природні та штучні. Перші виникають самі, другі спеціально створені та повинні стимулювати мотивацію навчання та викликати інтерес до участі в діалозі [13, с.128].

Для використання вправ у діалозі пропонуються ситуаційні завдання. Навчання має відбуватися поетапно.

Перший етап. Форма мовлення питання – відповідь. Дана форма діалогічного мовлення є найтипівішою та використовується для вирішення пізнавальних та соціально-комунікативних задач. Діалогічна репліка є не лише носієм інформації, а й спонукання до висловлювання у відповідь. З цього можна зробити висновок, що навчання умінню відповідати на запитання допомагає розвивати вміння до лексико-семантичного оформлення результатів розумової діяльності.

Для того щоб відбувалося формування діалогічної форми слід використовувати різноманітні види бесід та ігор. Насамперед необхідно розвивати вміння давати відповіді на питання та ставити питання. Важливо приділяти увагу формуванню в учнів уміння слухати та чути свого співрозмовника, користуючись різними груповими дидактичними іграми.

- Гра 1. Невлад. В даній грі необхідно відповідь на поставлене запитання замінити відповіддю на якусь іншу тему. Учень вибуває з гри, якщо не дає відповідь на поставлене питання. Наприклад:

- Ти сьогодні ходив до магазину?

- Я люблю читати книжки.

- Гра 2. Снігова куля. Діти мають скласти розповідь на запропоновану тему по колу. Кожен гравець має починати свою фразу з повторень кінця фрази попереднього.

- Гра 3. Продовж розмову. Потрібно в двох особах прочитати розмову та продовжити її:

- Галю, ти ходила до магазину?

- Так, сьогодні вранці.

- А що ти там купила? і т.д.

Другий етап. Узагальнення. На цьому етапі на перший план має виходити спілкування учнів один з одним. Задля цього мають створюватися різноманітні ситуації та ігри, в яких учні мають змогу поспілкуватися один з одним.

Гра 1. Складання імпрізованих діалогів. Учням пропонуються пари співрозмовників ("зайчик – їжачок", "вовк – лисичка", "білочка – дятел"), а вони повинні розіграти можливі діалоги.

Гра 2. Складання схем за діалогом.

Учитель пропонує учням готовий діалог, завдання полягає в тому, щоб учні склали його схему.

Наприклад:

- ?

- .

- !

- ?

Гра 3. З якого твору діалог. Одна група учнів пропонує іншій діалог. Однокласники мають відповісти, з якого твору цей уривок, між ким відбувається розмова.

Третій етап. Удосконалення засвоєння навичок. На даному етапі слід використовувати діалог, сюжетно-рольову гру, діалог з незнайомими людьми. За допомогою сюжетно-рольової гри дитина має змогу втілити у життя власні задуми та висловити свої переживання.

Система вправ, котра спрямована на розвиток умінь до діалогічного мовлення, включає в себе підготовчі та власне комунікативні вправи. Підготовчі вправи включають в себе:

- умовно-комунікативні аспектні вправи, мета цих вправ у активізації вживання в мовленні навчального матеріалу і на цій основі набуття навичок до активного оволодіння важливими лексичними, фонетичними, граматичними явищами у їх єдності;

- умовно-комунікативні реплікові вправи.

Імітативні вправи відносяться до умовно-комунікативних. Як зазначав М. С. Вашуленко, їх основу «складають розповсюджені у реальних умовах мовленнєві акти - повторення висловлювань за вчителем». Дані вправи передбачають побудову реплік за аналогіями, коли синтаксична структура та лексичний склад спонукальної репліки повторюється повністю.

Одна з важливих ролей відводиться вправам для:

- 1) навчанню дітей сприйняттю діалогічного мовлення так би сказати «з боку»: коли учень має прослухати діалог та скласти аналогічний за тією ж ситуацією; або прослухати частину діалогу та скласти подальші репліки одного із співрозмовників; або прослухати запропонований діалог та прокоментувати його, коротко охарактеризувати одну із дійових осіб.

- 2) навчанню учнів сприймати діалогічну мову за участі в діалозі: учень прослуховує питання запису та дає розгорнуту відповідь у поставлені для цього

паузи; або слухає початок діалогу та продовжує його у парній роботі; або учні мають відтворити діалог у новому варіанті у парній роботі.

Серед всіх запропонованих вправ для навчання в учнів діалогічного мовлення науковці виокремлюють: [23, с.177].

Дедуктивний шлях для навчання діалогічного мовлення (навчання має починатися з цілісного діалогу): діалог прослуховується цілком; вивчення напам'ять; варіювання лексичного наповнення; діалог ведеться на ту ж саму діалогічну тему, але повністю з іншим лексичним наповненням.

Індуктивний шлях (навчання діалогічного мовлення відбувається від засвоєння окремих елементів до самостійного ведення діалогу): вдосконалення психічних механізмів діалогічного мовлення; розвиток навичок використання загальноприйнятого мовленнєвого матеріалу для спілкування; розвиток умінь вступати в діалог із співрозмовником у будь-яких обставинах, включаючи і внутрішню, і зовнішню ситуацію. Система вправ для навчання учнів молодшого шкільного віку діалогічного мовлення представлена у ДОДАТКУ А

Механізм роботи над діалогом передбачає: засвоєння нових діалогічних єдностей шляхом вивчення невеликих діалогів, які складаються з 1-2 єдностей; лексична та граматична перебудова реплік (змінюються дійові особи, час, місце дії); комбінування, мається на увазі, що засвоєні у складі діалогічних єдностей репліки потім включаються у новій комбінації.

Механізм роботи над діалогом включає низку кроків, які спрямовані на розвиток і покращення комунікації між учасниками діалогу. Основні етапи механізму роботи над діалогом повинні включати:

1. Встановлення спільної мети: Учасники діалогу повинні визначити спільну мету, яка об'єднає їхні інтереси та спонукає до конструктивного спілкування. Це може включати вирішення конкретної проблеми, досягнення певної угоди або обмін думками та ідеями.

2. Виявлення потреб та інтересів: важливим етапом є з'ясування інтересів, потреб та очікувань кожного учасника. Це допоможе уникнути непорозумінь і сприятиме більш ефективному спілкуванню.

3. Створення безпечного середовища: учасники повинні відчувати себе комфортно та захищено під час діалогу. Необхідно створити в класі атмосферу взаємоповаги, відкритості та толерантності, щоб кожен учень міг вільно висловлювати свої думки та почувати себе почутим.

4. Активне слухання: учасники мають бути уважними та відкритими до думок інших. Вони мають давати зворотний зв'язок, підтримувати контакт очима, підтверджувати розуміння та інтерес до висловлювань інших осіб.

5. Використання відкритих запитань: Питання, що починаються з "хто", "що", "де", "коли", "як" і "чому", є ефективним інструментом для з'ясування деталей та розширення розуміння позицій кожного учня при участі у діалозі.

6. Поділ думок та ідей: Учасники повинні мати можливість вільно висловлювати власні думки та ідеї. Важливо створити механізми для розподілу часу та забезпечення рівних можливостей для всіх учасників.

7. Аналіз та пошук рішень: після обговорення всіх позицій учнів, необхідно провести аналіз та пошук можливих рішень. Це може включати розгляд плюсів та мінусів кожної позиції та пошук компромісного рішення, що задовольняє інтереси всіх дітей.

8. Оцінка результатів: після прийняття рішення важливо оцінити результати діалогу. Це допоможе визначити його ефективність та виявити можливість вдосконалення комунікації в майбутньому.

9. Застосування рішень: найважливішим кроком після діалогу є введення прийнятих рішень у життя. Це може включати моніторинг, забезпечення виконання та роботу над наслідками прийнятого рішення. Механізм роботи над діалогом допомагає створити сприятливі умови для ефективного спілкування, зменшує конфлікти та сприяє досягненню конструктивних результатів.

Комплекс вправ для підготовленого діалогічного мовлення складається із:

1. Вправа на "відкриття" розмови: учні мають заповнити пропущені слова у розпочатому реченні.

Наприклад: "Привіт! Як ти _____?". Учні мають завершити речення, наприклад, "Як ти себе почуваєш?" або "який у тебе настрій?"

2. Вправа на практику уточнюючих запитань: учні мають створити запитання, щоб дізнатися більше інформації про певну ситуацію або подію.

Наприклад, якщо тема розмови - ранкова рутина, одне з можливих запитань може бути: "О котрій годині ти зазвичай прокидаєшся?"

3. Вправа на розповідь про минулі події: учні мають розповісти про цікавий досвід або подію з їхнього життя.

Наприклад, "Розкажи про найцікавіше подорож твого життя."

4. Вправа на імпровізовану рольову гру: учні отримують ролі та ситуацію і мають провести діалог, використовуючи вивчену лексику та граматику.

Наприклад, сценарій може бути наступним: "Ти йдеш в крамницю купити подарунок. У продавця є два варіанти, якій подарунок ти вибереш?"

5. Вправа на обговорення: учні мають обговорити певну проблему або виразити свою думку про певну ситуацію.

Наприклад, "Чи згодні ви з твердженням, що у школі потрібно вводити додаткові години української мови? Чому?"

Ці вправи допоможуть підготувати учнів до діалогічного мовлення, розвивати їх комунікативні навички та збагачувати їхній словниковий запас.

На уроці української мови в молодших класах можна провести такий комплекс вправ для непідготовленого діалогічного мовлення:

1. "Розповідь за малюнком" Учні отримують малюнок з певною ситуацією (наприклад, на дитячому майданчику). Їх завдання - розповісти, що відбувається на малюнку, розмірковуючи про можливі дії персонажів.

2. "Настільна гра" Розробити спеціальну настільну гру з картками, на яких написані запитання з різних сфер життя: школа, родина, захоплення тощо. Діти по черзі обирають картки і відповідають на запитання, використовуючи повноважені засоби мовлення.

3. "Доповнення речення" Вчитель дає початок речення, а діти повинні доповнити його так, щоб утворилася змістовна розмова. Наприклад: "Улітку я люблю...", "Мої улюблені заняття після школи...", "Коли я втомлююся, я..."

4. "Ведучий і гість" Учні розігрують діалоги у вигляді ведучого і гостя радіо-або телепередачі. Один учень задає запитання, а інший відповідає на них, використовуючи правила ввічливості і повествовання.

5. "Міні-дебати" Учні діляться на дві команди і обирають свої позиції щодо актуальної теми (наприклад, "Тварини удома: за або проти"). Вони обговорюють свої аргументи, переконують один одного в правильності своїх думок і намагаються дійти загальної згоди. Ці вправи допоможуть молодшим школярам покращити своє діалогічне мовлення, вчитися послідовно та з дотриманням логіки висловлювати свої думки, розвивати комунікативні навички та впевненість у себе.

Для формування діалогічного мовлення учнів початкових класів в умовах групової взаємодії вчителі доволі часто застосовують найрізноманітніші дидактичні ігри. Загальновідомо, що основні завдання навчання діалогу відбуваються у взаємозв'язку зі збагаченням та активізацією словникового запасу молодших школярів. У процесі гри учні навчаються взаємодіяти один з одним, мислити самостійно, а також використовувати отримані знання у різноманітних умовах згідно поставлених завдань. Гра, спрямована на навчання, допомагає у формуванні правильної граматики в мовленні.

Дидактична гра - це «колективна цілеспрямована навчальна діяльність, у якій всі учасники об'єднані вирішенням головного завдання і орієнтують свою поведінку на позитивний кінцевий результат» [38, с.42]. Розвиток діалогічних умінь передбачає послідовне застосування різних ігор: учні навчаються працювати

в парах, групах, відбувається швидке засвоєння нової лексики, в учнів активізується та збагачується власний словник.

Аналізуючи все вище сказане, було визначено основні етапи роботи зі школярами:

На першому етапі основне завдання – це збагачення мовленнєвого досвіду учнів різними видами діалогічних реплік. У даному випадку вчитель має спиратися на імітативні здібності учнів. До основних джерел мовленнєвого наслідування відноситься: мовлення вчителя, література художнього стилю, аудіо записи, мультфільми та фільми, які дивиться дитина. Під час використання художніх засобів, необхідно звертати увагу школярів до діалогів, які ведуть між собою герої творів. Запозичення готових діалогічних реплік – це перший етап у використанні ігор та ігрових прийомів під час розвитку діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку.

На другому етапі завдання навчання мовленню ускладнюється. Учні повинні застосовувати і вивчені репліки, і ті, які будують самі. Різноманітні театральні ігри та інсценування творів застосовуються для вивчення учнями готових реплік діалогу, а потім діти вчать будувати власні.

На третьому, завершальному, етапі використовуються ігри, які обов'язково повинні спонукати школярів до самостійної побудови діалогічних конструкцій. Сюди відносяться словесні ігри без готових текстів, різні види творчих ігор, ігри-імпровізації. Одна з важливих ролей віддається словесним іграм, вони дозволяють вчителю спрямувати мовленнєву поведінку дітей на створення різноманітних реплік. [9, с.35].

Ігри, які правильно підібрані для розвитку діалогічного мовлення розраховані на: формування в учнів молодшого шкільного віку вміння в діалозі користуватися різноманітними видами ініціативних реплік (запитання, повідомлення, спонукання), відповідними реакціями та вміннями дотримуватися найелементарніших правил поведінки в діалозі; розвиток мовленнєвих умінь

передбачає послідовний процес, який включає сприйняття та запозичення зразків діалогічних речень, їх використання у поєднанні з репродуктивною і продуктивною мовою, а також перенесення засвоєних зразків у самостійну мовну практику. Учителі використовують різні ігри, групові бесіди, колективне малювання та створення аплікацій щоб сприяти навчанню діалогу серед учнів.

Використання мовленнєвого етикету має важливе значення для розвитку діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку. Під мовленнєвим етикетом розуміються не лише мовні засоби, такі як слова та фрази, але й встановлені правила мовної поведінки, які слід дотримуватися у різних ситуаціях спілкування.

Запровадження словесних формул мовного етикету у систему мовленнєвої взаємодії дитини сприяє створенню комфортного, позитивно емоційно насиченого комунікативного середовища, що позитивно впливає на розвиток діалогічного мовлення. Мовленнєвий етикет нерозривно пов'язаний зі способом спілкування, його складові елементи присутні в будь-якій розмові. Дотримання мовленнєвого етикету допомагає зрозуміти ситуацію належним чином, почати підтримувати розмову, грамотно висловити свої думки перед співрозмовником та швидше досягти взаєморозуміння.

Головна мета введення мовленнєвого етикету у початковій школі полягає в тому, щоб ознайомити молодших школярів з основними простими нормами мовленнєвої поведінки у різних комунікативних ситуаціях. Це включає у себе такі аспекти, як правила звернення до іншої людини, привітання і прощання, вирази подяки і вибачення, прохання і накази, вираження згоди та заперечення, а також привітання і побажання.

У працях Г. Лопатіна розглядаються ключові аспекти ефективного навчання мовленнєвого етикету. Серед пріоритетних завдань навчання особлива увага приділяється таким пунктам: розвиток комунікативної грамотності учнів у сфері мовленнєвого етикету, що включає розуміння призначення, норм і функцій

мовленнєвого етикету, а також аналіз причин конфліктів, які виникають у ситуаціях навчального й повсякденного спілкування; навчання умінню критично оцінювати власну комунікативну практику (аналізувати власну мовленнєву поведінку та поведінку співрозмовника, виявляти помилки у своєму й чужому мовленні); розвиток навичок відповідальної мовленнєвої поведінки й коригування її за необхідністю; навчання ефективному використанню мовленнєвого етикету в різних ситуаціях спілкування. [18].

Діалоги тісно пов'язані з ситуаціями. В ситуативних діалогах учні вчать висловлювати власні думки у різних життєвих ситуаціях, вони допомагають освоїти розмовну мову. Створення штучних мовленнєвих ситуацій допомагає правильно структурувати розмову, розміщуючи учня у відповідному контексті. Молодшим школярам допомагає вивчити різні ролі в групі, взаємодіяти у парі, домовлятися й заперечувати, правильно задавати питання, логічно й зв'язно відповідати, використовувати відповідні фрази-кліше, вставні конструкції, а також адекватно реагувати на мову співрозмовника використання комунікативно-ситуативних вправ.

Залежно від виду ситуації, яка лежить в основі навчання, мовні вправи можна розділити на дві групи, кожна з яких сприяє формуванню певного рівня навичок у діалогічному мовленні.

Першим етапом розглядається навчання діалогу, що є короткою поетапною дією на основі мікроситуації. На цьому етапі формулюються навички висловлювати свої думки через висловлювання у певних видах взаємозв'язку. Так як молодші школярі мають наочно-образне мислення, рекомендується використовувати різні види опор для формування навичок діалогічного мовлення. Серед таких опор можуть бути малюнки (конкретні предмети, сюжетні малюнки, предметні малюнки, маски для інсценування), словесні опори (опорні слова, варіанти реплік початку діалогу, репліки одного з учасників розмови) та графічні опори. [13, с.131]. Це вміння включає компоненти, такі як реакція на ситуацію з

опорною реплікою; розуміння реактивної репліки з опорою на ситуацію; реакція на опорну репліку з опорою на ситуацію та використання функціональних зв'язків. Такі розмови можуть починатися із повідомлень, питань або спонукань. Добираючи мікроситуації, потрібно піклуватися про тренування учнів у кожному виді опорних реплік.

Мікроситуація зазвичай виникає як зовнішня ситуація, яка передбачає такі цілі, як перетнути дорогу, дізнатися адресу, попросити когось принести щось тощо. Мовленнєва дія може слугувати однією з опорних стратегій у разі відсутності необхідної інформації для досягнення поставленої мети. Наприклад, якщо пішохід не знає, де перехід через вулицю, або немає адреси, за якою потрібно зайти, або відсутній необхідний предмет, особа може застосувати мовленнєву дію для вирішення цих проблем. У склад ситуації, крім мети, необхідно враховувати умови, такі як місце дії, час, предметне оточення та взаємні відносини між учасниками діалогу. У описі мовленнєвих ситуацій можуть виступати різні персонажі, наприклад, людина, медик, хворий, працівник магазину, покупець, поліцейський, мати, син, бабуся, онук і т.д. Для того, щоб створити мовленнєві ситуації, корисно використовувати ілюстративний матеріал, на цей раз школярі можуть грати ролі персонажів, які зображені на картинках, і обмінюватися репліками відповідно до ситуації.

Навчання діалогу означає тренування у мовних діях, які часто повторюються, що розвиває готовність до дії. Також це передбачає накопичення досвіду самостійного орієнтування у різних мовних ситуаціях, які вимагають елементів творчості, самовираження та особистого бачення ситуації. Важливо, щоб мовленнєва активність учителя під час діалогу не заважала розвитку дитячого мислення, яке часто виражається уповільненим і невдалим формулюванням слів. Тому цілком доцільно своєчасно використовувати різноманітні засоби підтримки, такі як опорні слова, схеми, графічні образи, зразки висловлювань та пам'ятки для міркувань. [35, с.152]. Лише коли одночасно поєднані ці аспекти навчання

мовленнєвої взаємодії, можна досягти практичного володіння діалогічним мовленням.

Ці завдання можуть бути вирішені шляхом проведення вправ, заснованих на макроситуаціях. Ці вправи включають такі етапи: постановка задачі, колективне створення діалогу під керівництвом вчителя, проведення діалогу з вчителем, самостійне проведення діалогу з іншими учнями, прослуховування діалогу з метою порівняння з даною ситуацією або ситуацією, близькою до неї, виконану носіями нормативної літературної мови, телеведучими, акторами тощо. Після виконання системи вправ, учні здатні ефективно спілкуватися у діалогах, що сприяє їх ініціативності.

2.2. Організація емпіричного дослідження та аналіз отриманих даних.

Теоретичний аналіз з проблеми дослідження довів, що чим більше вчителі використовують засіб групової взаємодії на уроці, тим вищий рівень пізнавальної діяльності на уроках української мови. У зв'язку з цим було організовано емпіричне дослідження ефективності використання засобу групової взаємодії під час розвитку діалогічного мовлення молодших школярів на уроках українського мови.

З метою вивчення дійсного стану проблеми дослідження у практиці роботи сучасної початкової школи мною було проведено констатувальний етап експерименту, який передбачав з'ясування ставлення педагогів щодо використання засобу групової взаємодії у процесі вивчення української мови в початковій школі, щодо можливостей освітніх технологій, виявлення методичного інструментарію вчителів, який вони використовують у практичній діяльності.

Даний етап експерименту проводився протягом 2022 – 2023 н.р. на базі комунального закладу "Ображіївський навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-III ступенів імені І.М.Кожедуба - дошкільний навчальний

заклад Шосткинської міської ради Сумської області". Брало участь у дослідженні 45 осіб, з них 40 учнів і 5 класоводів.

У процесі констатувального експерименту необхідно було вирішити такі завдання:

1. Визначити рівень пізнавальної діяльності учнів молодших класів на уроках української мови.
2. Здійснити аналіз роботи вчителів початкових класів з приводу проблеми дослідження.
3. Опрацювати та здійснити аналіз отриманих результатів.

Щоб вирішити поставлені завдання були використанні такі методи дослідження:

- спостереження за діяльністю учнів на уроках української мови;
- анкетування учнів;
- анкетування вчителів;
- бесіда з учнями молодшого шкільного віку;
- бесіда з учителями початкових класів.

Найбільш широкоживаним із методів є спостереження. Загально відомо, що спостереженню доступні тільки зовнішні виражені дії, що здатні виступати у руховій чи вербальній формах.

Під час спостереження за спільною діяльністю учнів між собою, між вчителем та учнями, нами встановлювалась доцільність використання засобу групової взаємодії на уроці української мови та доцільність прийомів активізації пізнавальної діяльності школярів зі сторони вчителя, а саме: методика подання навчального матеріалу, відношення учнів до процесу навчання, рівень знань, використання можливостей роботи в парі та групі, використання ігрової діяльності.

Під час організації спостереження були враховані такі вимоги:

- 1) для спостереження доступні виключно зовнішні факти, які мають рухові та мовні прояви;
- 2) для методу спостереження мають бути виділені найбільш важливі моменти поведінки;
- 3) характеристики, які реєструємо мають бути як найбільше описовими і як найменше пояснювальними;
- 4) особа, яка спостерігає має можливість фіксувати поведінку оцінюваної особи тривалий час;
- 5) рольові відношення під час експерименту повинні буди усуненні;
- 6) оцінки результатів не можна піддавати суб'єктивним впливам.

Метод спостереження дав змогу констатувати, що проблема використання засобу групової взаємодії під час розвитку діалогічних умінь дійсно існує і потребує варіантів її вирішення.

З метою з'ясування ставлення вчителів до використання засобу групової взаємодії на уроках української мови в початковій школі, було проведено анкетування, яким було охоплено 5 вчителів закладу освіти. (Додаток Б)

Вчителі Образіївського НВК: ЗОШ I-III ст. ім. І. М. Кожедуба – ДНЗ вважають, що робота дітей в групах у процесі розвитку діалогічного мовлення на уроках української мови є доцільною, тому що стимулює дітей до розумової діяльності та сприяє розвитку інтересу до навчання.

80% опитаних вчителів говорять про ефективність роботи учнів в парах та малих групах, які вимагають від учнів навичок співпраці, комунікативності, здатності приймати рішення і вирішувати конфлікти. 20% вчителів вважає, що при роботі в парах або групах діти стають менш уважними та погано запам'ятовують матеріал.

Під час бесіди всі вчителі стверджували, що використання засобу групової взаємодії під час розвитку діалогічного мовлення на уроках української мови в

початковій школі підвищує загальний інтерес до навчального предмета, допомагає усвідомлювати важливість вивчення української мови.

Учителі вважають, що формування в учнів пізнавальної діяльності буде ефективним за таких умов: наявність необхідної літератури та матеріально технічної бази, необхідних навчальних матеріалів; якщо матеріал уроку буде пов'язаний із життям, формуватиме компетентність учня у вивченні певної теми.

Отже, результати бесіди, дали можливість зробити висновки, що вчителі прагнуть створити всі умови для активізації пізнавальної діяльності, але за браком часу на уроці (педагоги прагнуть максимально викласти необхідний навчальний матеріал), вони не можуть приділити належну увагу даній проблемі.

Підсумовуючі дані, отримані в результаті бесіди та анкетування, виявлено, що майже всі вчителі вважають, що навчати діалогічному мовленню учнів початкових класів за допомогою засобу групової взаємодії є ефективним. Було також виявлено, що вчителі на уроках української мови використовують такі форми організації освітнього процесу як урок-подорож та нестандартні уроки. Більша частина вчителів вважає, що використання роботи в групах та парах на уроках української мови є доцільним, оскільки групова взаємодія – це діяльність, в якій діти мають можливість поспілкуватися та розвивати навички до діалогічного мовлення, діти спочатку емоційно, а потім інтелектуально освоюють систему людських відносин. Все вище сказане комплексно впливає на інтелектуальну, емоційну, вольову, комунікативну та інші сторони підростаючої особистості.

Також бесіди були проведені з учням з метою з'ясування труднощів, які виникають при розвитку діалогічних умінь при роботі у групах. Їм було задано кілька запитань:

1. На скільки часто у вас виникали труднощі на уроках української мови під час навчання діалогічного мовлення?
2. Як ви намагалися їх усунути?
3. Яка атмосфера, на вашу думку, потрібна для успішної роботи на уроці?

Результати показали, що діти часто стикалися з труднощами, але не завжди намагалися інформувати вчителів. Найбільша проблема, з якою стикаються учні, – це нерозуміння завдань, які вони повинні виконувати. Вони часто змінюють завдання, яке ставить вчитель і все починає втрачати сенс. Щоб цього уникнути, вчителям доводиться неодноразово пояснювати учням свої завдання та стежити за ходом їх виконання. Проте включення до навчальної програми засобу групової взаємодії може задовольнити потреби всіх учнів класу.

Наступним етапом експерименту було проведення анкетування серед учнів. Анкетування запроваджувалося з метою отримання необхідної інформації за порівняно короткий проміжок часу. Зміст анкет розроблено самостійно.

Запитання в анкетах використовувалися як відкритого, так і закритого типів. Запитання відкритого типу забезпечує одержання розгорнутої відповіді, з'ясування власної думки учнів з конкретного питання. Запитання закритого типу забезпечує одержання фактичної інформації.

В результаті проведеного анкетування були одержані такі дані (табл. 1)

Таблиця 1

Експериментальний клас			Контрольний клас			
Номер питання	Відповіді			Відповіді		
	Так	Ні	Важко відповісти	Так	Ні	Важко відповісти
1	18	2		18		2
2	20			20		
3	14	4	2	14	6	
4	2	18			20	
5	20			20		

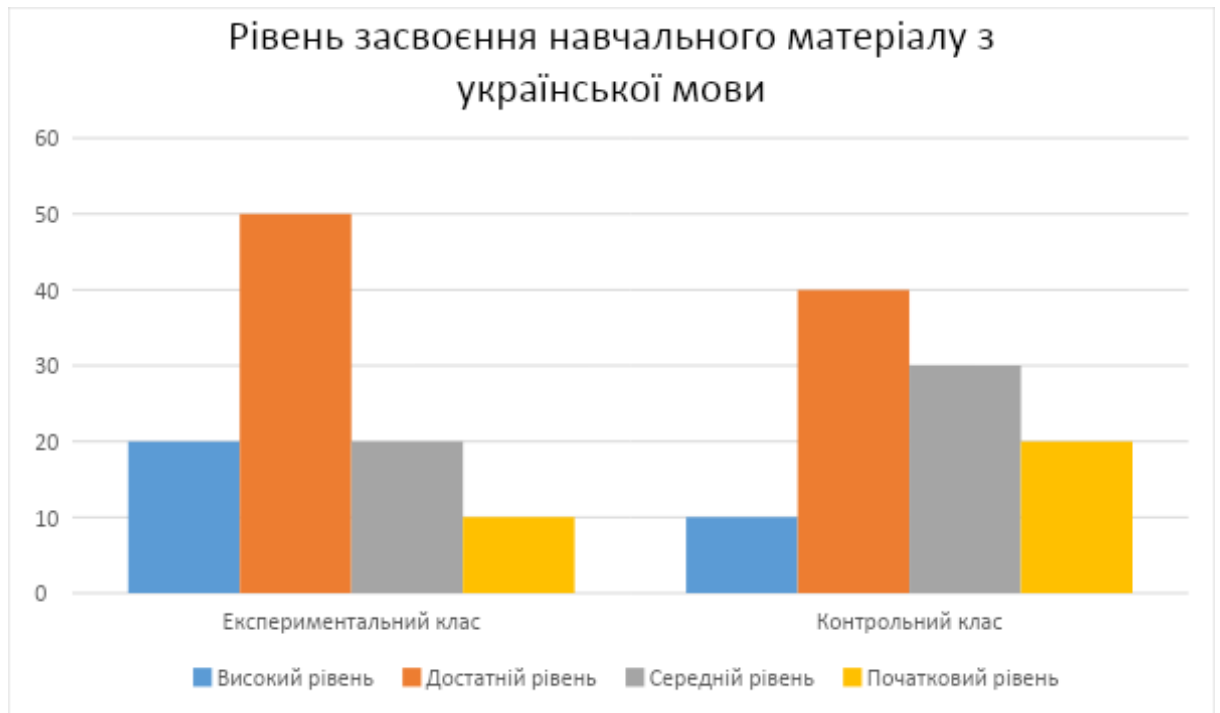
З отриманих результатів можна зробити висновок: більшість школярів ставляться до роботи в парі та групі на уроці розвитку діалогічного мовлення позитивно (90%). Відповідь на друге запитання була однаковою у всіх учнів, оскільки всі вважають, що використання групової роботи є доцільним і необхідним. Третє запитання викликало певну розбіжність: більшість (70%) вважала, що даний засіб навчання необхідно проводити на кожному уроці, решта (25%) вважали, що це має бути щотижня, і лише один учень (5%) вважає, що метод групової взаємодії повинен застосовуватися не тільки при розвитку діалогічних умінь, але і при вивченні усіх інших дисциплін.

У ході експерименту на констатувальному етапі проводилися дослідження діяльності учнів на уроках української мови. З метою визначення рівня засвоєння матеріалу було проведено бесіди, аналіз робочих зошитів, проводилися анкетування та вікторини.

На уроках мови було проведено вправи на визначення швидкості мислення, уважності та логічності мислення. (Додаток В). Більшість учнів впоралися із вправами, тільки деякі діти показали незадовільний результат.

На основі цих характеристик виділено чотири рівні засвоєння навчального матеріалу з української мови учнів початкових класів: початковий, середній, достатній, високий (Додаток Г).

Аналіз виконаних завдань та усних відповідей показав, що у експериментальному класі високий рівень засвоєння матеріалу з української мови наявний у 4 учнів, достатній у 10, середній у 4 та початковий у 2 учнів. (рис. 2.1.).

У процесі експерименту на констатувальному етапі проводилися дослідження також діяльності учнів на уроках української мови під час розвитку діалогічних вмінь. На початку II семестру у 3-х класах було проведено самостійну роботу. Результати успішності цієї роботи, як у контрольному класі, так і в експериментальному, узагальнені у таблиці 2, з якої видно, що вони є подібними.

Таблиця 2

Успішність учнів з української мови на початку експерименту в контрольному і експериментальному класах.

Рівень успішності	Кількість учнів	
	Експериментальний клас	Контрольний клас
Початковий рівень	2	2
Середній рівень	8	6
Достатній рівень	8	8

Високий рівень	2	4
----------------	---	---

Отже, результати дослідження на констатувальному етапі дають змогу свідчити, що рівень засвоєння навчального матеріалу в учнів не є високим, переважно достатнім. Учні не завжди готові до активної співпраці та обговорення певних питань, часто вони не в змозі сформулювати власне висловлення або ж недостатньо його аргументують.

Щоб перевірити ефективність використання засобу групової взаємодії для розвитку діалогічних умінь учнів початкових класів протягом 2022 – 2023 н.р. було проведено формувальний експеримент на базі Ображіївського НВК: ЗОШ I-III ст. ім. І. М. Кожедуба – ДНЗ.

Під час проведення формувального етапу експерименту були враховані теоретичні положення, що характеризують сутність педагогічного експерименту та вимог до оформлення та аналізу результатів.

На період формувального експерименту був здійснений добір вправ, які використовуються на уроці української мови щоб спонукати дітей до роботи в групі та до активного спілкування.

Дане дослідження здійснювалося під час уроків української мови. Були обрані два класи – експериментальний та контрольний. У контрольному класі діти навчалися відповідно діючої типової навчальної програми і методичних посібників. В експериментальному класі проводилися науково-обґрунтовані розробки дидактичних вправ, які сприяли більш ефективній взаємодії учнів на уроці.

На уроках в експериментальному класі були використані вправи та ігри, які не потребують від вчителя та учнів багато часу на підготовку. Перевага віддавалася таким вправам та іграм, котрі передбачають участь більшої частини класу, швидку відповідь, активний процес спілкування один з одним та групами.

Добираючи вправи до уроку та розробляючи методику їх використання керувалася такими принципами:

- 1) визначення місця дидактичних вправ на уроці;
- 2) доцільність їх цілеспрямованого та систематичного використання на різних етапах уроку;
- 3) розробка методики щодо проведення дидактичних вправ з урахуванням рівня підготовки учнів;
- 4) передбачення різних способів стимулювання та заохочення учнів на уроці.

Найповніше стимулювати дітей до спілкування можна за допомогою пізнавальних ігор та вправ. Коли дитина грає або виконує вправи у парі або групі, то вона не думає вчитись діалогічному спілкуванню – навчання тут відбувається саме собою.

Опитування школярів проводилися у формі тестів та вікторин. За допомогою тестових завдань досконаліше перевірялися знання учнів, відбувався розвиток швидкої реакції мислення школярів.

Основними критеріями оцінювання результатів виконання завдань були правильність і повнота відповіді учнів.

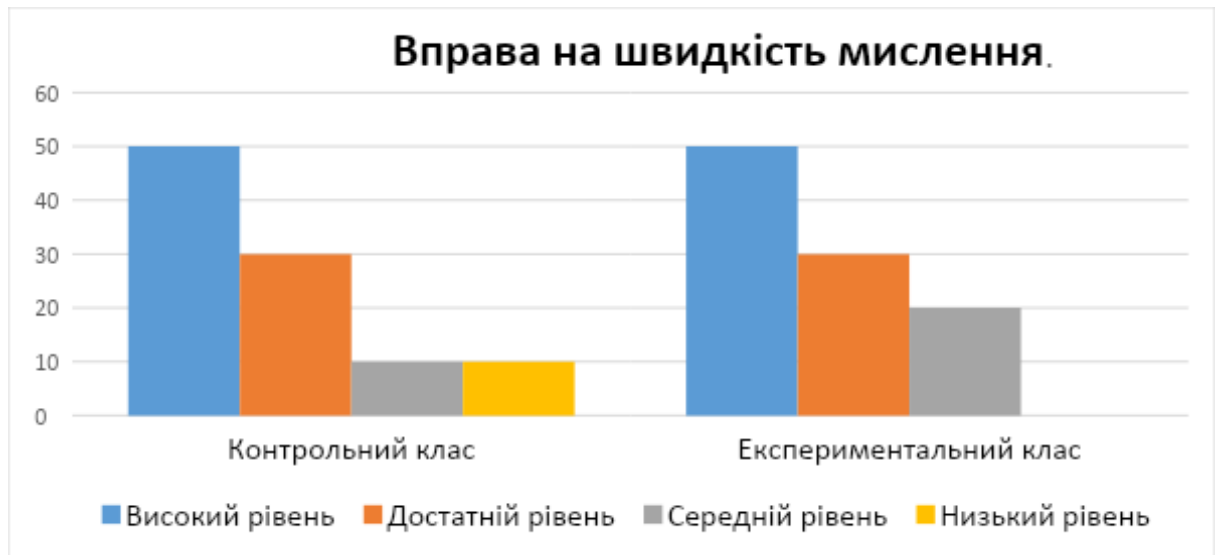
Порівняльні результати опитування учнів упродовж формувального експерименту представлені в таблиці 4. Порівнюючи результати можна побачити, що в експериментальному класі кількість школярів, які давали відповіді на високому та достатньому рівні більша, ніж в контрольному класі, а кількість учнів, що давали відповідь на середньому, та низькому рівнях, навпаки менша. Це свідчить про те, що застосування експериментальної методики використання засобу групової взаємодії на уроці української мови вплинуло на навчальний процес, і забезпечило кращі показники результатів навчання.

Таблиця 3

Назва тесту, вправи	Клас	Рівні навчальних досягнень учнів (у %)			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
Вправа на швидкість мислення.	Контрольний	50	30	10	10
	Експериментальний	50	30	20	0
Вправа на уважність.	Контрольний	30	30	20	20
	Експериментальний	40	30	20	10
Вправа на логічне і критичне мислення.	Контрольний	30	20	30	20
	Експериментальний	40	30	20	10

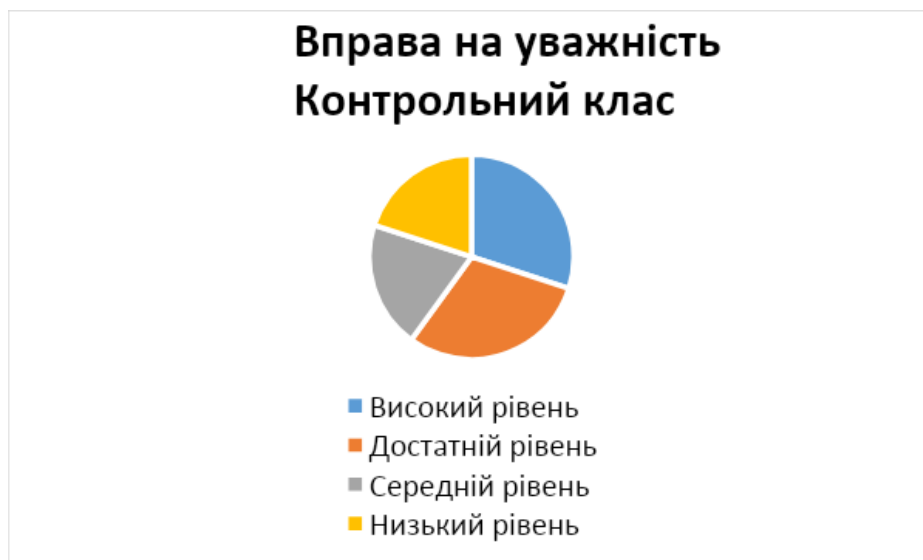
Порівняльні результати виконання учнями вправи на швидкість мислення представлені в діаграмі 1. Ця вправа була найпростішою з запропонованих в даній методиці, аналіз результатів свідчить про те, що кількість учнів, які дають свою відповідь на високому рівні в експериментальному класі була дещо більшою, ніж в контрольному, натомість учнів, чії відповіді були на низькому навпаки менше.

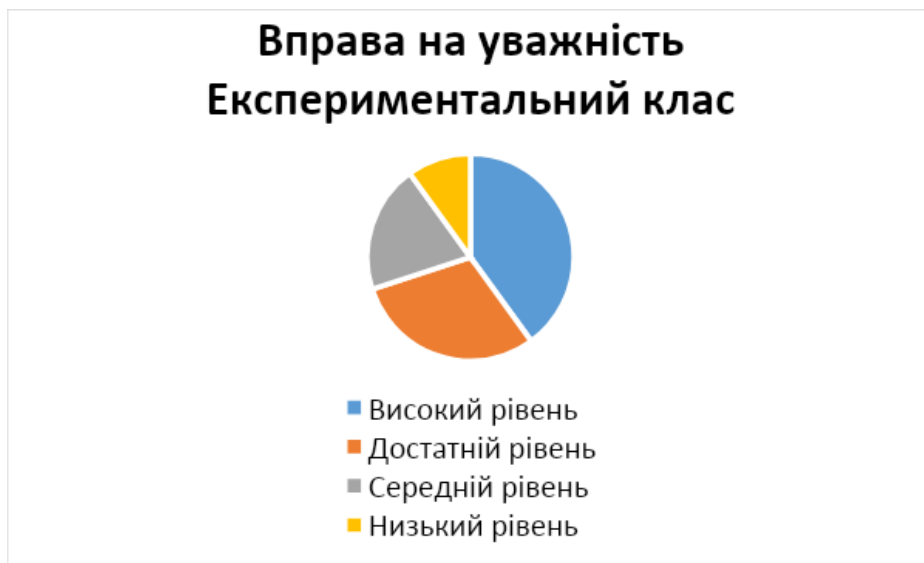
Діаграма 1

Узагальнюючи результати вправи на уважність можна зробити такі висновки: 30% учнів в контрольному класі і 40% школярів в експериментальному класі давали свої відповіді на високому рівні, кількість дітей, що давали свої відповіді на низькому рівні в експериментальному класі менша, ніж в контрольному (10% - 20%). Порівняльні результати вправи на уважність представлені в діаграмі 2.

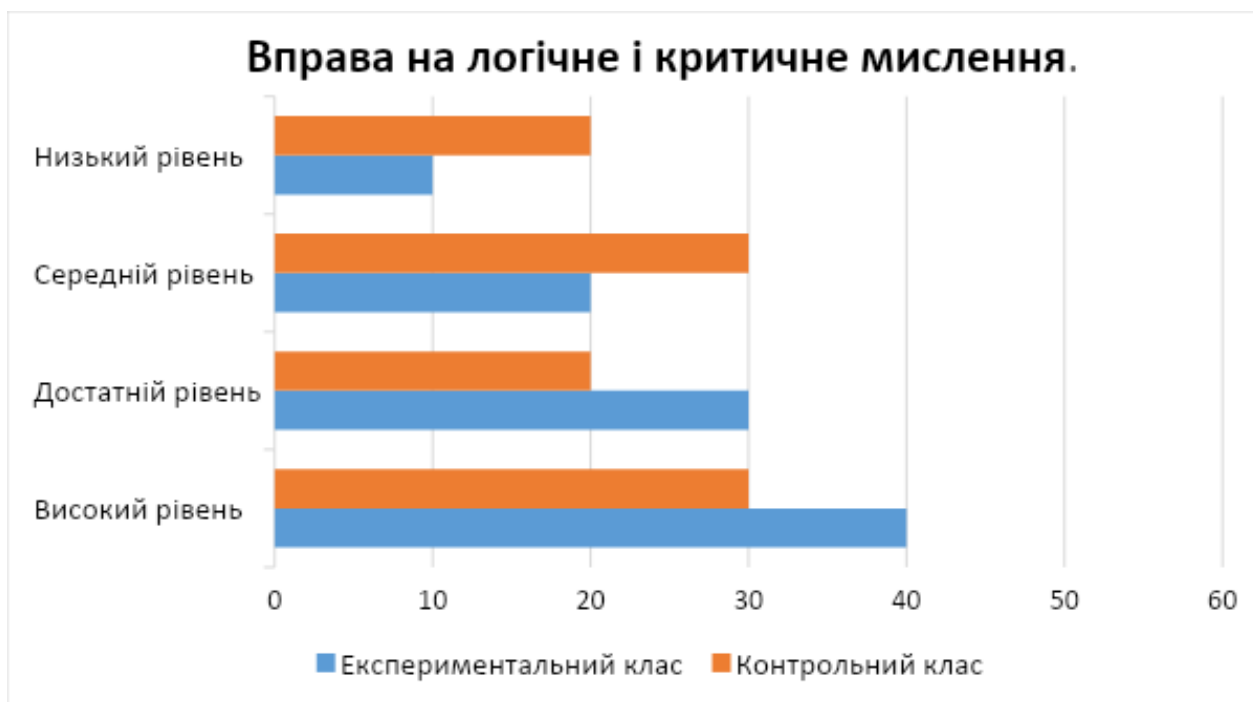
Діаграма 2

Результати проведення вправи на логічне і критичне мислення також показали що в експериментальному класі знання учнів вищі, ніж в контрольному. Результати наочно представлені в діаграмі 3.

Діаграма 3

Отримані результати показують динаміку просування учнів по даних рівнях сформованості навчальних досягнень учнів із української мови у процесі формувального експерименту.

Наприкінці дослідження вчителю експериментального класу було запропоновано дати якісну оцінку експериментальної методики. Отримана загальна кількість балів – 15. Це є свідченням того, що за такими критеріями як: насиченість інформацією, прагнення до задовільнення інтересів та навчальних потреб школярів, доцільність, актуальність питань, що розглядалися, практична спрямованість, результативність – методика була оцінена максимальною кількістю балів. З цього можна зробити такий висновок – вчитель експериментального класу вважає дану експериментальну методику використання засобу групової взаємодії під час розвитку діалогічного мовлення на уроках української мови в початковій школі успішною. Для того щоб перевірити дієвість даної методики в кінці експерименту школярі контрольного та експериментального класу написали самостійну роботу. Проаналізовані результати робіт представлені у таблиці 4.

Таблиця 4

Успішність учнів з української мови в кінці експерименту в контрольному і експериментальному класах

Рівень успішності	Кількість учнів	
	Експериментальний клас	Контрольний клас
Початковий рівень	0	0
Середній рівень	2	3
Достатній рівень	6	4
Високий рівень	2	2

Аналізуючи результати учнів, можна сказати, що школярі в експериментальному класі краще справились з виконанням роботи, ніж школярі в контрольному класі. Порівнюючи вихідні та кінцеві результати формувального експерименту свідчить про позитивний вплив розробленої методики у процесі розвитку діалогічного мовлення в початковій школі.

З метою діагностики рівня засвоєння навчального матеріалу, як і на констатувальному етапі експериментального дослідження було застосовано анкетування, опитування, спостереження. Порівнюючи анкетні дані констатувального та контрольного етапів експерименту можна стверджувати, що збільшилася кількість учнів з високим рівнем успішності та зменшилася з низьким рівнем в експериментальному класі.

Також було порівняно успішність учнів експериментального класу до застосування експериментальної методики і після. (Графік 1)

Графік 1

На графіку видно, як збільшилася успішність школярів у експериментальному класі протягом застосування запропонованої методики. Досить зросла кількість учнів котрі навчаються на високому та достатньому рівнях, що свідчить про успішність та результативність застосованої методики.

Якщо порівнювати успішність у контрольному та експериментальному класах, можна дійти висновку, що у класі, де експеримент проводився, успішність учнів з української мови набагато краща, ніж у контрольному класі. Це пояснюється тим, що під час проведення уроків, на яких використовувалися рухливі ігри та різноманітні роботи в групах та парах, учні були більш зацікавленими цим предметом. Це і допомогло покращити рівень розвитку діалогічного мовлення.

Спостерігаючи за навчальним процесом школярів можна побачити, що завдяки проведенню уроків української мови з використанням засобу групової взаємодії у них підвищився рівень розумового розвитку, тобто школярі почали більш успішно навчатися, давати більш повні відповіді. Вони швидше почали засвоювати новий матеріал, процес мислення став гнучкішим та швидшим.

Таким чином, проведене експериментальне дослідження підтвердило ефективність застосування засобу групової взаємодії під час розвитку діалогічних вмінь на уроках української мови в початковій школі.

2.3. Методичні рекомендації щодо розвитку діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку засобом групової взаємодії на уроках української мови.

У сучасний час розглядається модернізація шкільної освіти, включаючи мовну, з урахуванням компетентнісного підходу. Розвиток уміння говорити є однією з важливих задач навчання. Навчання говорінню позначає процес формування у школярів навичок складання діалогів. Розвиток діалогічного

мовлення можливий у випадку, якщо створено сприятливе середовище для розвитку, використовуються активні методи та форми навчання і залучається художня література для стимуляції комунікативного процесу серед молодших школярів.

Формування діалогічних умінь молодших школярів є важким завданням, яке стоїть перед нами в даний час. Навчити дитину чітко, граматично правильно висловлюватися, мати добре сформований голос, вільно виражати свої думки усним та письмовим мовленням, вміти передавати свої емоції різними інтонаційними засобами, дотримуватися мовної культури та розвивати навички спілкування - це складна і вимоглива робота, для якої вчитель повинен наполегливо працювати і передусім мати належну методику розвитку діалогічного мовлення, його організації та коригування. Для вчителя особливо важливо «звертати увагу на те, щоб мова учнів не запліталася, їх думки були упорядкованими та зосередженими, а також вчити їх насолоджуватися красою слова, розуміти його значення і відчувати смислові відтінки, що особливо необхідно у наш час. Дуже важливо стимулювати зацікавленість до власної мови, навчати слухати, говорити, писати і спілкуватися з ровесниками та дорослими, вести діалог." [15, с.6].

Варто мати на увазі, що діалогічне мовлення завжди має мотивацію. Бажання у учнів висловлювати свої почуття, думки та не просто повторювати чужі думки або механічно запам'ятовувати текст, формується під певними умовами. Головна мета полягає в застосуванні таких стимулів, які викликають у учнів бажання висловити себе, що можливе лише за умови, якщо створена сприятлива атмосфера, доброзичливе ставлення вчителя, його фокус на успіхах учнів, інтерес учнів до виконання поставленого завдання та бажання його виконати якнайкраще. Саме це призводить учнів до творчої співпраці.

З метою побудови взаємин, для учнів можна сформулювати наступні принципи діалогу: кожна думка має значення; потрібно бути уважним; обертайся

так, щоб бачити обличчя співрозмовника; якщо бажаєш говорити - підніми руку; дай можливість іншим висловити свою думку та зрозуміти її; звертайся до когось починаючи з його імені; критика має бути тактовною; голос - цінний дар, вмій ним володіти. Вчитель, розвиваючи діалогічне мовлення, повинен звернути увагу на формування умінь у школярів спілкуватися - «комунікативні діалогічні навички, які є необхідними для особи як члена суспільства, члена колективу».[41, с.12]. Учень повинен розуміти, що досягнення уміння слухати співрозмовника, вступати у спілкування і підтримувати його є важливим. Він також повинен усвідомлювати, що мовлення завжди спрямоване на когось – на співрозмовника або на аудиторію. Це означає, що у нас є той, до кого ми говоримо і можемо висловлювати свої думки, переконати, довести, запитати, попросити, з'ясувати й так далі.

Дослідники, що займаються проблемою розвитку діалогічного мовлення, досліджують різні методи навчання діалогу. За відомими даними, навчання діалогу шляхом "згори до низу" є найкращим підходом для навчання стандартних або типових діалогів. У цьому методі вчитель: практикує найтипівіші ситуації діалогічного спілкування в рамках вивченої теми (такі як розмова по телефону, покупки у магазині, відвідування лікаря тощо); обирає або складає зразки діалогів з використанням типових мовних фраз і моделей мовного спілкування для кожної конкретної ситуації; ознайомлює учнів з новими словами і мовними структурами, що використовуються у діалозі; читає або програє запис діалогу, звертаючи увагу на правильне мовлення; організовує роботу з текстом діалогу; частково змінює мовну ситуацію, поєднуючи репліки з різних типових діалогів для учнів; задає творчі завдання для навчальних діалогів; розробляє використання вербальних і невербальних методів підтримки для конкретних учнів; планує пари учнів, які ведуть діалог і послідовність їх опитування.

Учні ознайомлюються з новими словами та соціокультурними особливостями мовленнєвої поведінки в конкретній мовній ситуації. Вони практикують мовленнєві репліки типового діалогу як групою, так і самотійно.

Також діти відповідають на питання вчителя, трансформують текст діалогу та навчаються швидко реагувати на певні репліки. Учні відтворюють навчальні діалоги близько до оригінального тексту та складають власні діалоги за зразком. Для складання своїх діалогів вони можуть користуватися текстами-моделями, вказівками вчителя щодо змісту діалогу, описом ролей кожного з учасників окремо, а також картинками або відеофрагментами.

В навчанні діалогу "знизу до гори" важливо враховувати, що учні не мають вихідного діалогу-зразку із-за різних причин, таких як неуміння належно читати або недостатньо високий рівень мовленнєвого розвитку. Саме тому немає потреби у стандартному зразку, оскільки він може обмежити ініціативу та творчість учнів. Основна мета навчання полягає в удосконаленні діалогічних навичок та вмій спілкуватися. Навіть без готового діалогу, необхідно розвивати базові мовленнєві уміння, такі як вміння задавати питання різних типів, логічно та послідовно відповідати на них, використовувати різні репліки для реагування та показувати зацікавленість та участь у розмові. Також важливо використовувати різні вставні структури, клішовані вирази та різні способи вираження мовленнєвих функцій, таких як погодження або непогодження, сумнів, прохання тощо.

Здійснення діалогу відображає спільний пошук істини. Навчальний діалог - не тільки форма спілкування, але й засіб створення взаємовідносин. Це дає можливість бути почутим, основним моментом є не просто передача інформації, а роздуми та обговорення проблеми. В діалозі проявляються найважливіші взаємини між людьми, такі як взаємоповага, взаємодоповнення, взаємозбагачення, співпереживання та співтворчість. У сучасних умовах навчання вчитель повинен володіти методиками і прийомами, що сприяють розвитку мовлення та мислення молодших школярів. Навчальні завдання і вправи дослідницького характеру для розвитку діалогічного мовлення молодших школярів подані у ДОДАТКУ Д.

Один з основних способів розвитку діалогічного мовлення молодших школярів засобом групової взаємодії це проведення бесіди. Процес бесіди включає

в себе запитання вчителя до учнів, які стимулюють розвиток діалогічного мовлення. Наприклад, учитель може запитати: "Чи ти допомагаєш своїм батькам? Як саме ти це робиш? Які квіти ти разом з мамою посадив у квітничку? З якою метою ви вирішили посадити ці квіти? Чи є багато квітів у вашому квітничку? Які саме? Які квіти подобаються мамі найбільше? А тобі? Чому?".

У програмі для першого класу запропоновано розробляти діалоги за допомогою допоміжних матеріалів і самостійно. Дослідники зауважують, що вчителю варто навчати учнів використовувати етикетні формули спілкування під час діалогічного мовлення, такі як "добрий ранок", "скажіть, будь ласка", "звичайно, я допоможу", "дякую", "невже?", "будь ласка". Першокласники повинні вміти уважно слухати співрозмовника, не підвищувати голос, контролювати дихання, розрізняти діалоги, в яких порушені правила поведінки, використовувати етикетні формули навчання, ставити питання й давати на них відповіді за прослуханим текстом чи малюнком.

Для учнів другого класу зміст діалогу може бути представлений у такій формі: спочатку є повідомлення або питання, на яке слід дати відповідь. Після цього може бути запитання-відповідь, щоб продовжити діалог. Також можна використовувати пропозицію, на яку може бути відмова або відповідь. Окрім того, учні продовжують вдосконалювати свої навички етикетних форм спілкування. Вони мають вміти відтворювати діалоги персонажів з прослуханих казок або оповідань. Ураховуючи ситуацію, учні повинні дотримуватися правил ввічливості та шанобливого ставлення один до одного. Вони також вміють обговорювати прослуханий текст або навчальну ситуацію зі своїми однокласниками. Учні можуть оцінювати змістовність діалогу, а також правильність і вибір мовних і немовних засобів під час спілкування.

В третьому класі розмова може ускладнюватися як з формального, так і змістовного боку. Такі ускладнення можуть проявлятися в різних ситуаціях: коли хтось просить щось, задає запитання, отримує відповідь і реагує на пропозиції, а

також коли використовуються різні форми етикетного спілкування, наприклад: "Я не впевнений...", "Можливо, ти маєш рацію...", "Повтори, будь ласка...", "На жаль, я не можу зараз з тобою спілкуватися...", "Будьте ласкаві..." тощо. Учні третього класу повинні вміти вести розмову, враховуючи слова свого співрозмовника; доповнювати незакінчений діалог; обговорювати послідовність спільної роботи, а також способи її виконання.

У четвертому класі вчителю потрібно навчати учнів репродукції прослуханих діалогів, створенню питань і відповідей на основі прослуханого або прочитаного тексту або малюнка. Форма діалогу може бути трохи складнішою і мати такий алгоритм: питання - відповідь - зустрічне питання - відповідь - реакція на відповідь; прохання - відмова - питання - відповідь - реакція на відповідь; скарга - питання - відповідь - порада або пропозиція допомоги - відповідь. Очевидно, також поширюється використання етикетних форм спілкування. Учні четвертого класу повинні вміти складати діалоги, які включають описи або роздуми, що доповнюють прочитаний або прослуханий текст; самостійно створювати діалоги, обговорюючи запропоновану або обрану тему, задавати одне одному питання і відповідати на них; вміти створювати розгорнуті відповіді; вміти не лише розуміти сюжет твору і описувати персонажів, але і аналізувати їх вчинки та робити висновки; розуміння змісту тексту, чітке і логічне формулювання відповіді; вправно виправляти недоліки у змісті або формі діалогу.

Учитель повинен пам'ятати, що молодші школярі розвивають уміння правильно вимовляти розповідні, питальні й спонукальні речення та надавати їм відповідне емоційне забарвлення через вивчення діалогічної форми мовлення. Вони також удосконалюються у вживанні традиційних форм спілкування, питальних конструкцій, які характерні для розмовного мовлення, засвоюють вставні слова й вирази, розвивають уміння вибирати етикетні форми спілкування і дотримуватися правил спілкування у діалозі. З метою успішного розвитку діалогічного мовлення молодших школярів, учитель повинен систематизувати

словник важливих етикетних формул для ведення діалогу, таких як подяка, вибачення, незгода, згода, прохання, заперечення тощо. Крім цього, бажано, щоб учні мали словник важливих слів спілкування. [36, с.30].

Молодшим школярам можна пропонувати різні ситуації, що дійсно зустрічаються у повсякденному житті. Наприклад, їм можна запропонувати подякувати своїм батькам за допомогу та підтримку. Наприклад, подякувати мамі за смачну вечерю або татові за цікаву екскурсію, яку вони разом здійснили. Також, можна запропонувати розважити друга, який спіткнувся і боляче вдарився. Заохочувати їх проявляти емпатію та допомогти своїм друзям у складних ситуаціях. До того ж, можна запропонувати допомогти родичам або близьким у прибиранні садочку або будинку. Наприклад, попросити сестричку разом допомогти бабусі у прибиранні садочку або братика допомогти мамі з прибиранням будинку. Це не лише сприятиме співпраці та взаєморозумінню у родині, але й навчить дітей проявляти допомогу та відповідальність. Також, можна попросити дідуся допомогти з уроками або запропонувати свою допомогу іншим близьким дорослим. Наприклад, попросити дідуся роз'яснити складну тему з уроків або запропонувати йому свою допомогу при виконанні якихось завдань. Це сприятиме зміцненню зв'язку між поколіннями та сприятиме розвитку навчальних навичок. В цілому, важливо, щоб діалогічні ситуації, запропоновані молодшим школярам, були близькі до реального життя, так щоб вони могли легко ідентифікуватися з ними і навчатися проявляти взаємодопомогу та емпатію.

Аналіз науково-методичної літератури, що стосується розвитку діалогічного мовлення у молодших школярів, за допомогою засобу групової взаємодії на уроках української мови дозволив зробити узагальнення щодо найбільш доцільних видів робіт для формування діалогічних умінь. Важливо, щоб вчитель розкривав свою творчість, намагався підібрати цікавий матеріал та задавати нові запитання, щоб завдання спрямовувалися не лише на формування вищезазначених умінь, але й на загальний інтелектуальний розвиток дитини.

Для досягнення якісних змін у комунікації необхідно не лише працювати над нею, але й використовувати сучасні методи навчання. Один з таких методів - проєктні задачі, які мають за мету змінити мовлення школяра, спрямувавши його на досягнення нового результату, який ще не існує на практиці. Ці завдання дозволяють систематично формулювати дії, які ведуть до цього результату, і відбувається ця зміна на якісному рівні в процесі їх вирішення.

У процесі вирішення проєктних завдань, учні отримують можливість вступати у взаємодію та спілкуватися з іншими учасниками при розв'язанні задач, аргументувати свою позицію, приймати або аргументовано відхиляти думки інших людей. Вони також навчаються складати план своїх дій, встановлювати та досягати поставлені мети. Учні також навчаються проявляти ініціативу у пошуку шляхів вирішення задач, можуть моделювати різні ситуації. Крім того, вони рефлексують над своєю роботою, бачать проблеми, аналізують свої досягнення та помилки, їх причини. Проєктні завдання спрямовані на досягнення головних, а саме на розвиток діалогічних вмінь та навичок співпраці, самостійної роботи в групі, творчості, вміння презентувати та оцінювати свою роботу та роботу однокласників. Проєктні задачі також впливають на формування предметних і універсальних навчальних дій, і вони органічно вплітаються у процес уроку. Гарного результату можна досягти, задіювавши зорову підтримку, таку як картини або фотографії. Зображення повинні бути різноманітними за тематикою і включати найпоширеніші в житті теми й сюжети. Наприклад, це може бути усний діалог, в якому школяр грає роль одного з персонажів, зображених на картинці.

Критерії оцінювання роботи включають наступні пункти: чи зміг учень передати стиль мови персонажа і виразити його характер за допомогою мовних засобів; чи відповідають його репліки психологічному образу, чи могла б людина говорити так у подібній ситуації; наскільки добре учень сприймає своїх однокласників, чи відповідають його відповіді тому, що він чує, чи є вони зв'язком з почутим; наскільки цікаво, насичено, кмітливо та лаконічно він говорить; чи

використовує різноманітну лексику; чи є його мова нормативною. Усна розповідь - це монологічна робота, тому вона повинна наслідувати усний діалог: один учень розповідає (не читаючи), а інші слухають його розповідь. Важливим етапом, на якому акцентують увагу методисти при роботі з усним діалогом, є спільний розгляд малюнку.

Для розвитку діалогічного мовлення молодших школярів слід активно використовувати групові та парні види роботи на уроці, створювати ігрові ситуації, що характеризуються високим ступенем мотивації. Робота у парах та групах сприяє організації комунікації, оскільки кожен учень має можливість спілкуватися з зацікавленим співрозмовником. Педагог має пояснити завдання, провести попередню підготовку та виділити необхідний час для самостійної роботи школярів. Потім декілька пар або представники груп можуть продемонструвати результати своєї роботи перед всім класом. Завдання для роботи в групах можуть бути наступними: обговорити послідовність розташування малюнків до тексту; виявити відмінності у схожих, але не однакових малюнках; придумати діалог між казковими персонажами та підібрати ілюстрації до тексту або заголовка. Участь у іграх та вправах сприяє створенню дружніх відносин між учнями, а підтримка у групі викликає почуття безпеки, навіть найбільш сором'язливі й тривожні долають свої страхи.

За допомогою таких вправ, як читання в особах, рольові діалоги, робота в парах, придумування розмови героїв твору по телефону та інсценізація твору, формується діалогічне спілкування між учнями. Ці вправи змінюють урок, роблячи його особистісно-розвивальним і розширюючи межі навчання й виховання.

Отже, можна узагальнено сформулювати основні вимоги до діалогічного мовлення учнів наступним чином: вміння передавати зміст, логічна послідовність висловлювань, правильне використання граматики, точне вираження думок, вміння чітко та зрозуміло висловлюватися, а також правильна вимова.

Під час навчання молодших школярів діалогічному мовленню рекомендується використовувати різні методи, такі як робота з діалогом-зразком, покрокова конструкція діалогу, створення ситуацій діалогічного спілкування та рольова гра. Щоб більш ефективно формувати навички діалогічного мовлення, можна використовувати завдання і вправи розвивального характеру. Наприклад, можна пропонувати спостерігати за поданим текстом, реконструювати його у вигляді діалогу, створювати власні діалоги за допомогою вже готових реплік, а також використовувати граматичні конструкції для відтворення певних життєвих ситуацій. Доцільно також проводити вправи, спрямовані на формування мовленнєвого етикету, уміння уважно слухати, задавати питання, уміння вести діалог, мотивувати школярів до уточнення думок учасників дискусії, аргументувати свої відповіді та правильно оформляти діалоги як усно, так і письмово.

Висновки до другого розділу.

Одне із завдань сучасної школи – підготувати до життя людину яка є мислячою, творчою, всебічно розвиненою, яка не лише володіє значним обсягом знань, але й уміє застосовувати ці знання на практиці, яка є комунікативною, вміє будувати діалог, здатна володіти культурою спілкування.

Одним із пріоритетних завдань мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку є оволодіння зв'язним діалогічним мовленням.

Успішне вирішення даного завдання залежить від багатьох чинників: соціального оточення, індивідуальних особливостей людини, мовного середовища, сімейного благополуччя, пізнавальної активності дитини, які слід брати до уваги в процесі цілеспрямованого мовленнєвого навчання.

Розвиваючи діалогічне мовлення учнів молодшого шкільного віку також слід враховувати віковий та індивідуальний чинник; також необхідно пам'ятати, що в основі стимулювання мови лежить мотив, намір людини яка говорить брати участь у спілкуванні. Щоб цей мотив з'явився на уроці, необхідно створювати мовленнєву ситуацію.

Розвиваючи в школярів діалогічне мовлення на основі засобу групової взаємодії акцент має робитися на спостереженні над мовним матеріалом, драматизацією та інсценізацією, дидактичних та рольових іграх.

З метою визначення ефективності використання засобу групової взаємодії для розвитку діалогічних вмінь молодших школярів було проведено констатувальний етап експерименту. Для вирішення завдань констатувального експерименту використовувалися наступні методи дослідження: анкетування; спостереження; бесіда з учнями та вчителями.

Опрацьовані результати констатувального етапу експерименту свідчать, що рівень засвоєння навчального матеріалу в учнів не є високим, переважно достатнім. Учні не завжди готові до активної співпраці та обговорення певних питань, часто вони не в змозі сформулювати власне висловлення або ж недостатньо його аргументують.

Проаналізувавши роботу вчителів можна сказати, що 80% вчителів під час розвитку діалогічних вмінь учнів використовують засіб групової взаємодії.

Провівши констатувальний етап експерименту було виявлено ряд педагогічних суперечностей між:

- психологічною здатністю до роботи в парі, групі;
- прагненням вчителів до активізації пізнавальної діяльності учнів початкових класів та переважанням вербальних засобів навчання і недостатнім усвідомленням змісту пізнавальної діяльності.

Потім був проведений формувальний етап експерименту, під час якого здійснився підбір вправ для формування діалогічного мовлення молодших

школярів на уроках української мови в умовах групової взаємодії та були з'ясовані зміни активності молодшого школяра в результаті впровадження запропонованих вправ.

В експериментальному класі були запроваджені вправи, які сприяють активізації пізнавальної діяльності та стимулюють дітей до роботи в парі та групі, а також до активного ведення діалогу.

ВИСНОВКИ

Навчання української мови як засобу спілкування є важливим складником формування особистості дитини, а діалог є важливою формою цього навчання. Поділяючи думку щодо важливості розвитку діалогічних умінь та діалогічного мовлення у молодших школярів, можна виокремити кілька аспектів. По-перше, у сучасному демократичному суспільстві важливе формування особистості, яка вміє ефективно спілкуватися. По-друге, діти, які приходять до школи, мають потребу в діалозі та обговоренні різних точок зору, що часто призводить до виникнення дискусій, які вимагають дотримання правил культури спілкування та толерантних взаємин. По-третє, один з принципів сучасної початкової школи - розвивальне навчання, яке передбачає створення ситуацій, що потребують обговорення та діалогу, з метою досягнення навчальних цілей.

Вивчення проблеми розвитку діалогічного мовлення здійснюється представниками різних наукових галузей, таких як філософія, психологія, філологія, лінгвістика, педагогіка.

Мовлення у житті дитини виконує різні ролі, але основною є комунікативна - мова призначена для спілкування. Спілкування може бути необхідним для підтримки соціальних зв'язків або передачі інформації. Поведінка молодшого школяра відображає всі аспекти комунікативної функції мовлення і активно сприяє їх освоєнню. Формування функцій мовлення мотивує дитину вивчати мову, зосереджуватися на фонетиці, лексиці, граматичній структурі і розвивати навички діалогічного мовлення.

Аналіз наукової літератури виявив наступні особливості діалогічного мовлення: наявність багатьох учасників розмови; швидкість обміну думками; важливість зв'язковості між репліками і їх чіткості; необхідність уважної уваги до співрозмовника; значення висоти, тембру, тональності та гучності голосу; роль паралінгвістичних засобів.

Л. Варзацька, М. Вашуленко і О. Савченко підкреслюють важливість використання комплексного підходу до формування діалогічного мовлення учнів молодшої школи та заперечують обмеження навчання діалогу лише до форми питання-відповідь. Повноцінний діалог неможливий без встановлення діалогічних відносин, які повинні пронизувати як спілкування учня з дорослими, так і взаємодію з однолітками, як активну форму комунікаційної діяльності. Діалог однолітків має особливе значення для розвитку мовлення молодших школярів, оскільки вони почувають себе рівними, вільними та спонтанними; вони навчаються самоорганізації, самостійній діяльності та самоконтролю.

Мовленнєва діяльність в цілому і діалогові форми специфічного виду комунікації виявляються дуже складними в процесі свого формування. Вона має багато аспектів і потребує багатоступеневого планування. Після етапу орієнтування та розробки плану дій, використовується система контролю і корекції результатів, яка дозволяє порівняти та налаштувати отримані результати. Незважаючи на складність цього процесу, основні навички мовлення та ключові вміння повинні систематично вводитися в освітню практику з початкових класів і постійно вдосконалюватися на кожному етапі навчання.

Систематичне формування діалогічних умінь рекомендується проводити на уроках української мови. Ця практика позитивно впливає на ефективність роботи над розвитком мовлення загалом, а також на розвиток мислення молодших школярів. Одним зі способів розвитку діалогічного мовлення молодших школярів є бесіда та розмова з вчителем, оскільки діти в цьому віці цікавляться темами, що стосуються дому, родини та відпочинку. Під час бесіди учні набувають такі навички, як постановка запитань, відповіді на них та вступ у діалог.

Для успішного оволодіння діалогічним мовленням необхідно зосередитись на цілеспрямованому навчанні та розвитку певних навичок побудови зв'язних висловлювань. Є декілька комунікативно-ситуативних вправ, які можна використовувати на уроках української мови для молодших школярів, що

сприятимуть розвитку їх діалогічного мовлення. Серед них - словникові вправи, репродуктивні завдання для вправи діалогічного мовлення та продуктивні завдання для вдосконалення діалогічного мовлення. Навчання діалогічного мовлення в молодших школярів повинно бути побудоване на систематичній та цілеспрямованій роботі, яка базується на комплексному підході до спеціально розробленого навчального матеріалу. Ці вправи допоможуть розвинути уміння діалогового спілкування у школярів під час уроку.

Щоб допомогти сучасним вчителям початкової школи розвивати діалогічне мовлення учнів, пропонуються такі рекомендації: слухати і вивчати діалогічні зразки; вибирати парні репліки з різних джерел; придумувати відповіді на запитання; складати діалоги за певними лексичними одиницями, за прочитаним текстом чи за заданою ситуацією; продовжувати та розширювати розпочатий діалог; виконувати ситуативні вправи; грати рольові ігри; спілкуватися з партнерами за принципами педагогіки співробітництва; забезпечити зв'язок між змістом діалогу та ситуацією, у якій відбувається спілкування.

Удосконалювання комунікативних навичок молодших школярів та здатність будувати правильні мовні конструкції й логічно висловлюватися можливе шляхом спрямованої й систематичної роботи над їх діалогічним мовленням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авсієвич Н.П. Вплив української народної казки на розвиток мовленнєвотворчих здібностей учнів початкової школи / Н.П. Авсієвич // *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. - 2012. - № 14. - С. 177-179.
2. Бадер В. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів : методичний посібник / Київ.: АПН, 2000. – С. 92.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : навч. посібник. Київ: Академія, 2004. – 344 с.
4. Білявська Т.М. Методика навчання української мови: практикум. Миколаїв : СПД Румянцева, 2020. 180 с.
5. Варварук М.М. Лінгводидактичні засади формування діалогічної компетентності учнів початкової школи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. - 2019. - № 3. - С. 37-41.
URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/ped-visnik-66-2019-8.pdf>
6. Варварук М.М. Формування готовності майбутніх педагогів до навчання діалогічного мовлення молодших школярів: Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки : реалії та перспективи: зб. наук. праць. - Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. – Вип. 70.– С.34-37.
URL: <http://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/70-2019/10.pdf>
7. Вашуленко М.С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1-2 класах закладах загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посібник. Київ: видавничий дім «Освіта», 2019. - 192 с.

8. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення у початковій школі: методичний посібник. Київ: видавничий дім «Освіта», 2019. - 400 с.

9. Вашуленко О.В. Формування у молодших школярів умінь створювати власні висловлювання на уроках літературного читання : методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2020. - 71 с.

URL:

<https://undip.org.ua/library/formuvannia-u-molodshykh-shkoliariv-umin-stvoriuvaty-vlasni-vyslovliuvannia-na-urokakh-literaturnoho-chytannia-metodychni-rekomendatsii/>

10. Власенко О.В. Розвиток діалогічного мовлення молодших школярів. *Управління школою*. 2005. №22-24, серпень. - С. 21-22.

11. Гончаренко, С. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волин. обереги, 2011. - 519 с.

12. Державний стандарт початкової освіти: Від 24 липня 2019 р. № 688. Київ: Міністерство освіти і науки, 2018. 34 с.

URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP180087.html (дата звернення 14.03.2023).

13. Дзямulich, Н. Комунікативно-ситуативні вправи в системі розвитку діалогічного мовлення молодших школярів. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2019. - Вип. 8(2). - С. 124-133.

14. Зимульдінова, А. Діалог як форма усного мовлення учнів початкових класів. *Початкова школа*. 2014. № 3. - С. 37-39.

15. Зимульдінова, А. Діалогічні методи навчання – важлива передумова ефективності роботи вчителя-майстра на уроках рідної мови в початкових класах. *Педагогічна майстерність – важливе джерело підвищення якості освіти в умовах*

входження України в європейський освітній простір: Наукові записки.– Вип. 3. Дрогобич: Посвіт, 2006. – С.6- 10.

16. Карпюк, І. Формування комунікативно-мовленневих умінь молодших школярів засобами діалогічного мовлення. *Студентський науковий вісник Тернопільського державного педагогічного університету* . 2020. № 45. - С.159-161.

17. Левіна, Л. Розвиток мовленнєвої компетентності: діалогічне мовлення. *Початкова освіта*. 2010. - № 46. - С. 4-6.

18. Лопатіна Г.О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку: монографія. Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2014. – 254 с.

19. Максименко, Н. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності учнів початкової школи на уроках української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. зб. наук. пр. / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич: Посвіт - 2015. С. 487-492.

20. Макушенко, В. Розвиток мовлення та мислення : ігрові заняття для учнів початкової школи. *Початкова освіта*. 2015. № 7. - С. 16-37.

21. Медведь, Н. Розвиток діалогічного мовлення засобами інсценізації. *Початкова школа*. 2007. № 9. - С. 32–35

22. Методика навчання української мови в початковій школі: навч. - метод. посібн. / за ред. М.С.Вашуленка. - Київ: Літера ЛТД, 2011. - 364 с.

23. М'ягих Г.М. Розробка уроків з розвитку зв'язного мовлення школярів початкових класів. *Обдарована дитина*.-2011.-№ 9. - С. 25-32.

24. Наконечна, Л. Актуальні проблеми розвитку мовлення. *Початкова освіта*. 2013. № 16. - С. 3-18.

25. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник / за ред. Кірик М. Ю., Данилова Л. І. Львів: Світ, 2019. - 136 с.
26. Палихата, Е. Навчання діалогічного мовлення учнів другого року навчання в основній школі. *Рідна мова*. 2015. №23. – С. 57–66.
27. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини як фактор вибору стратегії міжособистісного спілкування. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. - 2019. - Том 4. Психологія розвитку дошкільника. - Вип. 15. - С. 4–20.
28. Пилипенко, Т. Урок розвитку зв'язного мовлення. 3 клас. *Початкова школа*. 2017. №3. – С.5-7
29. Пономарьова, К. Особливості навчання української мови в 3 класі. *Початкова школа*. 2020. №9. – С.1-7.
30. Пономарьова К.І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: навчальний посібник. Київ, 2019. - 131 с.
31. Ростикус Н.П. Аналіз компонентів ситуаційної діалогічної діяльності учнів на уроках української мови в початкових класах: *Науковий вісник Донбасу*. - 2018. - № 1 – 2 (37-38).
32. Ростикус, Н. Мовленнєво-комунікативна готовність дітей до навчання української (рідної) мови в початковій школі: *Гірська школа Українських Карпат*. - 2016. - № 15. - С. 198–202.
33. Ростикус, Н. Система вправ із розвитку зв'язного діалогічного мовлення молодших школярів. *Початкова школа: Науково-методичний журнал*. - Київ: Початкова школа, 2018. - № 6. - С. 20–25.

34. Савченко О.Я. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. Початкова освіта : Метод. рекомендації / О.Я.Савченко. - Київ : УОВЦ «Оріон», 2018. - С. 4–8.
35. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2013. - 504 с.
36. Сіранчук, Н. Розвиток зв'язного мовлення школярів як засіб підвищення культури мовлення в 4 класі. Освітні Коментарі. - 2012. - № 10/11/12. - С. 26-32.
37. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. - К.: Радянська школа, 1997. - Т.4. (Павлівська середня школа; Розмова з молодим директором школи). - 640 с.
38. Сучасні методи групової роботи з учнями : науково-методичний посібник / укладачі: Буряк О.О., Кечик О.О. - Харків : Друкарня Мадрид, 2020. - 103 с.
39. Татушко І.М. Розумово-мовленнєвий розвиток молодших школярів як важлива педагогічна проблема: Наук. пр. Донец. нац. техн. унту. Сер. Педагогіка, психологія і соціол. - 2010. - Вип. 7. - С. 176-180.
40. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. - К. : Видавництво «Світоч», 2019. - 336 с.
41. Ткачук В., Грибчук Л. Післябукварик: читаємо, пишемо, розвиваємо мовлення. Київ. .В.- во: Підручники і посібники, 2020. – 112 с.
42. Ялоза, О. Урок розвитку зв'язного мовлення. 4 клас. *Початкова школа*. – 2017. - № 6. – С.16-17.

ДОДАТКИ

Додаток А

Система вправ для навчання учнів молодшого шкільного віку діалогічного мовлення

1. Рольові ігри: створення ситуацій, у яких учні виконують певні ролі і взаємодіють між собою, задаючи та відповідаючи на запитання. Наприклад, учні можуть виконувати ролі продавця та покупця у магазині, або майстра та клієнта у ремонтному центрі.
2. Групові дискусії: учні обговорюють певну тему в малих групах. Кожен учень має можливість висловити свою думку та пояснити свої аргументи. Наприклад, темою може бути "Переваги та недоліки використання смартфонів".
3. Рольовий діалог: учні отримують сценарій, за яким вони повинні виконати діалог. Вони можуть використовувати свою уяву та творчий потенціал для того, щоб наповнити діалог реальними емоціями і деталями.
4. Використання аудіо- та відеозаписів: учні слухають або дивляться на короткі аудіо- та відеозаписи, які показують натуральні ситуації спілкування. Після цього вони обговорюють події та висловлюють свої думки з приводу того, що вони побачили.
5. Комунікативні ігри: вчитель дає учням певні завдання, що вимагають спілкування і використання мовних навичок. Наприклад, створити історію за картками зі словами, в якій учні повинні використовувати ці слова у різних реченнях.
6. Мімікування та жестове мовлення: учні використовують рухи рук, обличчя та тіла, щоб передати свої думки та ідеї, не використовуючи слова. Учитель може давати учням завдання, які вимагають спілкування та розуміння без використання звуків. Ці вправи є лише деякими прикладами. Існує безліч інших варіантів, які

можуть бути використані для навчання діалогічного мовлення. Ключовим фактором є постійна практика та поступове підвищення рівня складності вправ.

Додаток Б

Анкета для з'ясування ставлення вчителів до використання засобу групової взаємодії на уроках української мови в початковій школі

1. Якою мірою Ви заохочує учнів до роботи у групах під час уроків української мови? _____
2. Наскільки школа заохочує дітей до навчальної діяльності?

3. Які методи та прийоми Ви використовуєте під час своїх уроків?

4. Чи існує, на Вашу думку, у школі єдина політика навчання і виховання? _____
5. Яке Ваше ставлення до використання засобу групової взаємодії на уроках української мови в початковій школі?

Вправи на визначення швидкості мислення, уважності та логічності мислення.

Вправа 1. Встав букви і вилучи зайвий предмет:

М..р..з	Г..з..та	Д..в..ий
С..і..	Кн..г..	В..л..к..й
Л..д	Ж..рн..л	К..р..тк..й
К..в..н	К..ша	В..да

Вправа 2. Узагальнити через протиставлення:

- 1) дуб – дерево, а смородина - ...
- 2) плаття – одяг, а черевики - ...

Вправа 3. Визначити предмет за його ознаками (колір, форма, розмір...):

- 1) легка, м'яка, біла - ...
- 2) струнка, висока, білоко́ра - ...
- 3) пухнаста, руда, працьовита - ...

Вправа 4. Аргументуй свою думку дописавши подане речення.

Я люблю спілкуватись з учнями класу, бо...

Коли я отримаю погану оцінку, я...

Якщо я не вивчив уроку без поважної причини, то...

У лісі не можна галасувати, тому що...

Не можна близько підходити до пташиного гнізда, тому що...

На уроці треба бути уважним, бо...

**Критерії оцінювання навчальних досягнень з діалогу
для учнів 3-х класів**

Рівень	Критерії оцінювання
Високий	<p>складає діалог за проблемною ситуацією, демонструючи належний рівень мовленнєвої культури, уміння чітко формулювати думки, обґрунтовуючи власну позицію.</p> <p><i>обговорює</i> усне повідомлення в парі або групі для пошуку додаткових аргументів або спростування наведених,</p> <p><i>ініціює</i> дискусію, висловлюючи власні погляди і слухаючи інших</p>
Достатній	<p>-<i>висловлює</i> доброзичливо своє ставлення до думок інших (поділяє їх повністю, частково чи аргументовано відхиляє), з увагою <i>сприймає</i> усні репліки діалогу, <i>перепитує</i>, <i>уточнює</i> з огляду на ситуацію спілкування застосовує для досягнення результатів завдань набуті складники компетентностей;</p>

Середній	<p><i>вступає і підтримує</i> діалог на теми, пов'язані з важливими життєвими ситуаціями</p> <p><i>наводить аргументи</i> на захист власної думки та ілюструє її прикладами</p> <p>- <i>ініціює</i> дискусію, висловлюючи власні погляди і слухаючи інших</p> <p>будує зв'язні висловлювання (розповідь, опис, міркування, есе, діалог) в усній у якому йдеться тільки про фактичний зміст, дотримується правил культури спілкування</p>
Початковий	<p>- <i>висловлює</i> доброзичливо своє ставлення до думок інших (поділяє їх повністю чи частково</p> <p>- <i>дотримується</i> правил літературної вимови у власному висловлюванні [</p> <p>- <i>створює</i> власний діалог на основі почутого/ побаченого/</p>

Навчальні завдання і вправи дослідницького характеру для розвитку діалогічного мовлення молодших школярів

1. Гра "Слухай, розумій, відповідай"

- Дитина слухає короткі розповіді або запитання вчителя і відповідає на них, користуючись власними знаннями і спостереженнями.

2. Розповідь на задану тему

- Дитина обирає одну тему (наприклад, мої улюблені тварини, моя улюблена пора року) і розповідає про неї в класі. Вона повинна навести аргументи і приклади для своїх тверджень.

3. Гра "Запитай, відповідай"

- Двоє дітей запитують одне одного про різні теми. Вони повинні задавати розумні запитання, ставити припущення і добре слухати відповіді. Наприклад:

- Які книги ти любиш читати?

- Що тобі найбільше подобається у своїх улюблених книгах?

4. Ведення діалогу-розповіді

- Діти в парах ведуть діалог-розповідь на задану тему або ситуацію.

Наприклад, "Помічник у зоопарку розповідає гостям про тварин".

5. Гра "Якщо бути..."

- Діти по черзі закінчують речення "Якщо бути...", намагаючись висловити свої думки і дійти до консенсусу. Наприклад: - Якщо бути птахом, я б полетів у... - Якщо бути рослиною, я б виросла на...

6. Діалогічний диктант

- Вчителю потрібно прочитати текст, а діти повинні письмово відповісти на запитання, задаючи уточнюючі запитання одне одному. Наприклад:

- Навіщо потрібно виносити сміття?

- Що робити з пластиковими пляшками?

7. Вільне дискусювання

- Діти обговорюють актуальну тему (наприклад, чи потрібен школярам кінотеатр у школі) і аргументують свої думки. Вони повинні вміти прослуховувати і враховувати аргументи один одного.